

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra společenských věd

Bakalářská práce

David Pavelka

**K některým problémům filozofie člověka a společnosti
ve stoicismu**

Olomouc 2020

vedoucí práce: PhDr. Petr Zima, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a použil pouze uvedenou literaturu a elektronické zdroje.

V Olomouci dne: .....

.....

Podpis

Děkuji vedoucímu bakalářské práce PhDr. Petru Zimovi, Ph.D. za odborné vedení,
cenné rady a poskytnutí podkladů k vypracování práce.

OBSAH

ÚVOD	6
1 ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA STOICKÉ FILOZOFIE	7
2 TROJĎĚLENÍ FILOZOFIE	9
2.1 LOGIKA	9
2.2 ETIKA.....	10
2.2.1 Pojetí člověka.....	10
2.2.2 Pojetí společnosti	12
2.3 FYZIKA.....	13
3 VÝVOJOVÉ DĚLENÍ STOICISMU	14
3.1 STARÁ STOA	14
3.2 STŘEDNÍ STOA	16
3.3 POZDNÍ STOA.....	18
4 LUCIUS ANNAEUS SENECA	19
4.1 PŮVOD A RODINA	19
4.2 STUDIUM.....	20
4.3 PRVNÍ ÚSPĚCHY.....	21
4.4 VYHNANSTVÍ.....	22
4.5 SENECA A CÍSAŘ NERO	23
4.6 ODLOUČENÍ A PÁD.....	24
4.7 TVORBA	25
4.7.2 Faidra.....	28
4.7.3 Listy Lucilliovi.....	29
4.8 SENECOVA STOICKÁ FILOZOFIE	29
4.8.1 Logika a fyzika.....	29
4.8.2 Etika	30
5 EPIKTÉTOS	33
5.1 ŽIVOT.....	33
5.2 TVORBA	33
5.2.1 Rukojeť.....	33
5.2.2 Rozpravy	34
5.3 EPIKTÉTOVA STOICKÁ FILOSOFIE.....	36
6 MARCUS AURELIUS ANTONIUS	38
6.1 PŮVOD A VZDĚLÁNÍ.....	38
6.2 VÁLEČNÉ KONFLIKTY.....	39

6.3	PRONÁSLEDOVÁNÍ KŘESŤANŮ	39
6.4	TVORBA	40
6.4.1	Hovory k sobě	40
6.5	STOICKÁ FILOZOFIE MARCA AURELIA	42
7	VYUŽITÍ TÉMATU VE VÝUCE OBČANSKÉ VÝCHOVY A ZÁKLADŮ SPOLEČENSKÝCH VĚD	45
	ZÁVĚR	47
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	48
	ELEKTRONICKÉ ZDROJE	50
	ANOTACE	51

ÚVOD

Stoicismus je filozofický směr, který více než pouhé teoretizování upřednostňuje praktické využití svých poznatků. Právě díky praktičnosti, kterou stoická filozofie disponuje, lze, dle mého názoru řadu jejich myšlenek aplikovat i v dnešní době, což byl jeden z důvodů, proč jsem si toto téma zvolil jako předmět své bakalářské práce. Domnívám se, že osobnosti stoicismu zasluhují mnohem větší pozornost dnešní čtenářů, proto bych chtěl svou práci zprostředkovat přínosné myšlenky, zásady a skutečnosti, kterými se stoikové zabývali.

Práci jsem rozdělil celkem do sedmi kapitol. V první kapitole se zabývám stručnou charakteristikou stoicismu. Zde se pokouším nastínit základní teze, krátké porovnání s epikureismem a vznik názvu tohoto filozofického směru.

V další kapitole se věnuji rozdělení stoické filozofie na tři základní části – logiku, etiku a fyziku. U každého oddílu se pokouším stručně nastínit hlavní předměty zájmu, přičemž největší pozornost věnuji etice, ve které popisuji stoické pojetí člověka. Zde specifikuji pojmy jako je dobro a zlo, cnost, osud, mudrc a svoboda, které s touto problematikou značně souvisí. Zmiňuji se také o stoickém pojetí společnosti a jejich ideálním státu.

Další kapitola vyobrazuje vývojové etapy stoicismu, u kterých zmiňuji nejvýznamnější zástupce, přibližuji jejich život a stručně uvádím jejich myšlenkový přínos.

V následujících třech kapitolách se věnuji význačným filozofům pozdní stoy. Prvním z nich a zároveň ten nejvýznamnější je Lucius Annaeus Seneca. Druhým je otrok otroka Epiktétos. Marcus Aurelius Antoninus, přezdíváný filozof na trůně je posledním, kterého v této části práce zmiňuji. Soustředím se na jejich život, dílo a pojetí stoické filozofie. V rámci jejich tvorby a pojetí stoické filozofie kladu důraz na problematiku člověka a společnosti, přičemž se pokouším o srovnání v rámci myšlenkového systému stoicismu.

V poslední části své práce se zabývám uplatněním tématu v rámci výuky občanské výchovy a společenských věd. Věnuji se zařazení tématu do učiva základních a středních škol a mimo jiné i jeho praktické uplatnění ve vztahu žáka a učitele.

Cílem mé práce je poskytnout informace ze života a díla hlavních stoických zástupců a interpretovat jejich zásadní myšlenky. Poskytnout a vysvětlit základní pojmy, kterými se zabývali v rámci člověka a společnosti. Uvést možnosti praktického využití stoických poznatků v rámci výuky občanské výchovy a společenských věd.

1 ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA STOICKÉ FILOZOFIE

Stoicismus je vedle epikureismu jedním z nejdůležitějších a nejvýraznějších filosofických směrů helenistického období. Společně s učením Epikúra se stal filozofií vyšších vrstev, a tak ho Rádl přirovnává ke konfucianismu čili vyznání čínských mandarinů (Rádl, s. 227, 1998). Dle mého názoru stoicismus v řadě myšlenek, tezí, či idejí epikureismus předčil, navzdory tomu, že obě školy vznikly na stejném místě, přibližně ve stejnou dobu a v řadě prvků jsou si dost podobné, především se snaží dospět ke stejným výsledkům: „moudře žít“ (De Crescenzo, s. 128, 2004). Má teze vychází především z toho, že i když mají školy podobný základ, stoikům se povedly myšlenky mnohem detailněji rozpracovat. Působnost stoické školy byla necelých pět století, řadí se tak mezi nejdéle trvající školy helénismu. Díky svému ideovému zaměření a prostředkům teoretické reflexe světa a člověka jej lze také označit jako nejtypičtější a nejrepresentativnější směr tohoto období starověku (Zlomky starých stoikův. Přeložil Miloslav OKÁL, s. 12, 1984).

Stoicismus získal svůj název díky athénské sloupové síni – stoá poikilé, vyzdobené Polygnótovými obrazy, kde se zprvu učenci stoicismu scházeli (Long, 2003, s. 142). Za zakladatele je považován Zénón z Kitia, který žil v letech 336–264 př. n. l. a pocházel z Kypru. V mládí mu bylo v delfské věštírni na otázku, jako cestou se má vydat předpovězeno, aby „se přidružil ke starým“. Začal se tedy věnovat studiu velkých filosofů (Paprotny, s. 149, 2005). „O Zénónovi vykládají, že se otázel věštírny, jakým způsobem by nejlépe žil, a že mu bůh dal odpověď, že se musí shodovat v barvě s mrtvými; když to pochopil, začal číst staré spisovatele“ (Díogenés Laertios, s. 257, 1995).

Stoikové přejali základní tezi o logu, principu, který ovládá svět a myšlenku ohně, ve které hovoří o vzniku světa z ohně, do kterého se periodicky navrácí. Nemalý vliv na stoiky měla také kynická etika, ze které přejali gnozeologické základy v duchu naturalismu (Asmus, s. 440, 1986). „V době císařství neznamenal slovo kynik často nic jiného než stoika stojícího blíže dokonalosti“ (Rist, s. 89, 1998,).

Celý svět chápou jako živé a členité těleso, které je protkáno pneumatem (dýcháním), nad kterým stojí božská bytost v tělesném slova smyslu. Člověk, který tento svět obývá není jen jednotlivým členem, avšak bytostí společenskou, která by měla své osobní blaho v nutnosti obětovat pro blaho státu. Díky této tezi dospěli stoikové v pozdějších fázích ke kosmopolitismu. Lidský rozum ztotožňují s rozumem božským, kdy každý správný jedinec žije ve shodě s přírodou a řídí se vlastní přirozeností. Právě lidská přirozenost je označována jako „nejvyšší lidské štěstí“. Pokud ctí člověk zásadu života ve shodě s přírodou, bude žít

šťastně a ctnostně. Právě ctnost je konečný a nejvyšší cíl, o který by měl každý jedinec usilovat. „Ctnost je umění správného života a patří k těm uměním, jejichž cílem nejsou jejich díla a výsledky ale správnost jejich činnosti“ (Asmus, s. 440-457, 1986).

2 TROJDĚLENÍ FILOZOFIE

Stoikové stejně jako ostatní filozofické směry uznávali trojdělení filozofie na logiku, etiku a fyziku, avšak nebrali je jako striktně odloučené. Tvrdý uvádí, že tvoří „organickou jednotu, neboť fyzika rovná se masu a krvi, logika kostem a šlachám, ethika duši“ (Tvrdý, s. 82, 1947). Machovec přejímá poněkud jiná přirovnání, kdy „skořápka (logika) a žloutek (fyzika) slouží bílku (etice), či za plotem (logika) rostou na půdě stromy (fyzika), ale teprve ony přinášejí pravé plody (etiku) (Machovec, s. 170, 1993). Dle tohoto přirovnání lze usoudit, že etika tvoří nejdůležitější část stoické filozofie.

Rozdělení na logiku, etiku a fyziku je tak třeba chápat pouze jako metodologickou zásadu. Nejedná se o studium tří odloučených a samostatných oborů studia. Studium těchto tří filozofických oborů je pro stoiky „cvičením se v moudrosti“, či „cvičením se ve znalosti toho, co je prospěšné“ (Long, s. 153, 2003).

2.1 Logika

Na rozdíl od etiky a fyziky byla logika chápána jako učení o řeči. Stoikové se zabývali slovesnými znaky, pojmy, soudy, úsudky nebo závěry (Asmus, s. 443-446, 1986). Velký důraz kladou na rozlišení především zvuku a hlasu. Zvuk chápou jako pouhé „rozechvění vzduchu“ a hlas dále dělí na zvířecí a lidský. Zvířecí je pouze odraz jejich přirozeného pudu, kdežto lidský hlas je vyvolán rozumem. Stoikové ho označují jako „*lexis*“ (výraz), neboli artikulovaný zvuk. Vedle *lexis* stojí „*lektón*“ (význam), který popisují jak něco, co je pouze vyřčené. Dle Rickena „rozlišení mezi *lexis* a *lektón* vyplývá z rozdílu mezi slyšením a rozuměním. Můžeme člověka slyšet hovořit, aniž bychom mu rozuměli.“ Příkladem *lektónu* může být věta „Sokratés píše“, zde se jedná o *lektón* úplný. Neúplný *lektón* poté bude pouze „píše“ (Ricken, s. 132-133, 1999).

Předmětem logiky je označován *logos*, či rozum. Mezi logiku řadí rétoriku, jako nauku o výrazu myšlení a dialektiku, ve které zkoumají pravdivé a nepravdivé smyslové představy. Smyslovou představu popisují jako určitou modifikaci, či proměnou, která vyvolává v duši předmět. Zénón a Kleanthés zastávají myšlenku, že samotný předmět se poté otiskuje v duši, dle Chrýsippa se duše předmětem modifikuje. Do logiky zavádí kritéria, podle kterého lze odlišit, zda jsou smyslové představy pravdivé, či klamně. Důležitost zde hraje především zdravý rozum a zdravý smyslový orgán, zda bylo vnímání pečlivé a trvalo dostatečně dlouho a zda vnímání proběhlo za běžných podmínek čili nebylo ničím narušeno. Poté co dojde k všestrannému ověření dle těchto bodů a zjistí se, že vnímání adekvátně

odráží předmět, je tato představa označena jako kataleptická (katalépsis – pochopení), která je kritériem poznání.

Člověk se rodí jako nepopsaná tabule, kterou svým vnímáním postupně zaplňuje takzvanými „zápisy“. Zápisy vznikají pomocí různých vjemů, které zůstávají v paměti, kdy v konečné fázi vzniká empirický pojem. Asmus uvádí, že „existují dva druhy empirických pojmů: 1. přirozený, přírodní pojem, vznikající nutně na základě zkušenosti u všech lidí samovolně, stejným způsobem, 2. pojem, vznikající na základě myšlení, vědomě zaměřeného na jeho vytvoření.“ Hranicí je zde dosažení sedmi let, kdy se u dítěte formuje z těchto pojmů rozum, který vytváří obecné logické představy a ty nazývali logem. I když stoikové přirovnávají lidský rozum k tomu božskému tak upozorňují na to, že lidský se oproti tomu božskému může zmýlit (Asmus, s. 443-446, 1986).

2.2 Etika

U stoiků je etika považována za vrcholnou a nejdůležitější částí filozofie, ke které jsou ostatní části filozofie pouhým prostředkem.

Stoikové se v oblasti etiky zabývají nejrůznějšími problémy, které jsou vztažené jak k člověku, tak ke společnosti. Mezi hlavní předměty zájmu patří obecně otázky lidské svobody, pojetí dobra a zla, smysl života, lidské štěstí a osudovost.

2.2.1 Pojetí člověka

V etice je důraz kladen hlavně na subjektivní stránku, která stoikům umožnila opustit řecký eudaimonismus, a tak určit nejvyšší dobro, kterého člověk může dosáhnout, čímž je život v souladu s přírodou, respektive život v souladu se sebou samým. Od přírody získal člověk přirozený pud sebelásky a sebezáchovy a pud zachování rodu (Tvrdý, s. 86, 1947). Myšlenkou nejvyššího dobra se zabývali především Kleantés a Chryssippos. Avšak Kleantés pojem nejvyššího dobra dost dobře nevysvětlil, „protože zůstalo nevyřešené, o jakou přírodu vlastně jde, zda jde o vesmírnou přírodu, nebo zda jde o přirozenost jednotlivého člověka.“ Jinak tomu bylo u Chryssipa, který již zastával myšlenku, že se jedná jak o vesmírnou přirozenost, tak i lidskou přirozenost, jelikož se shodují (Asmus, s. 456-457, 1986).

Za pravé dobro považují ty věci, které nějakým způsobem přispívají k nejvyššímu cíli. Na druhé straně pak stojí pravé zlo, které lze označit jako to, co napomáhá protikladnému. „Dobra jsou ctnosti, ctnostné činy, ctnostní lidé. Zlo jsou neřesti, neřestné

činy, neřestní lidé“ (Asmus, s. 458, 1986). Ostatní věci, jako jsou síla, bohatství, zdraví nejsou pravým dobrem, stejně tak utrpení, chudoba nemoc nejsou pravým zlem. Záleží na našem vztahu k nim, zda jsou nám štěstím, či nikoliv. Samy o sobě nejsou schopny nám uškodit, či být užitečné. Aby dokázali stoikové rozlišit skutečné dobro, či zlo, zavedli klasifikaci lidských činů. Dělili je na dobré, špatné a lhostejné. Lhostejných činů se může dopustit člověk moudrý i nerozumný, kdežto špatných činů pouze člověk nerozumný. Náležitě, dobré činy jsou zase společná oblast pro moudrého i nerozumného člověka (Asmus, s. 458-460, 1986).

Na svobodu člověka je stoiky nahlíženo z deterministického hlediska, v čemž se liší od Aristotela, který byl zastáncem indeterministického názoru. Za základ svobody označují individuální napětí (tonos), spojené s rozumovým uvědoměním, které je totožné s napětím světovým a světovým rozumem. Pokud se člověk nechá unášet vášněmi, nemá v sobě zmíněné napětí a stává se tak nesvobodným. Stoikům jde v pojetí svobody především o praxi. Hlavním cílem je předejít vášni a vnějším věcem tzv. „pout“. Odstraněním těchto pout dochází k nevášnivosti – „*apatheia*“. Jako příklad lze uvést stoický pohled na sebevraždu, kterou popisují jako svobodnou volbu jedince, který již nedokáže žít ctnostný život, a tak se vydá po této dráze (Tvrđý, s. 86-87, 1947).

Se svobodou notně souvisí i osudovost. V pojetí osudu uplatňují stoikové zásadu: „každý příčinný děj se uskutečňuje pouze podle určitých přírodních zákonů“ (Asmus, s. 451, 1986). Zde záleží na člověku, zda se osudu poddá a nechá se jím vést, či zda se mu nepodrobí a bude jím „násilně vlečen“.

Jak již bylo dříve vzpomenuto, hraje u stoiků velkou roli ctnost. Ctnosti nabývá člověk v průběhu života, nerodí se s ní. Může však mít vrozené přírodní vlohy, díky kterým lze společně s teoretickým studiem a praktickým cvičením ctnost a moudrost získat. „Učit se ctnosti je obecně možné a dostupné, ale je to velmi obtížné, protože naše city sklony odvádějí rozum z přímé cesty“ (Asmus, s. 461, 1986). Chryssipos rozděluje ctnost na dvě části. V první části jsou mu ctnosti vědy a umění, ve druhé jsou ctnosti síly, které se však rozvíjí na základě cvičení právě z vědy a umění. Vedle těchto dvou existuje ještě jedna souhrnná ctnost – plně rozvinutý logos. Mezi základní ctnosti patří dle stoiků rozumnost, statečnost, uměřenost a spravedlnost, proti kterým staví čtyři hlavní nedostatky – nerozumnost, nevázanost, nespravedlnost a zbabělost. Jsou označeny jako jistá forma nevzdělanosti, kdy zbavit se jich lze pouze pomocí dokonalé moudrosti a ctnosti. Zbavením se těchto nedostatků se člověk nestane ctnostným, pořád může být zbabělý, nerozumný a

špatný. Od nedostatků se člověk oprostí až po dosažení úplné dokonalosti logu (Asmus, s. 461-463 1986).

Logos lze v lidské duši chápat jako obecný princip, který vládne napříč celým kosmem a ukazuje, co má a nemá být. Stoikové ho přirovnávají k živé síle, díky které jsou lidé schopni uskutečnit své požadavky. Tyto požadavky neuskutečňuje pouze v sobě samém, ale v celé oblasti vnější působnosti. Do společenství logu patří rozumné bytosti i bohové, ku kterým máme povinnost zbožnosti. Na druhou stranu zde nepatří nerozumní živočichové, vůči kterým nemáme žádné povinnosti (Asmus, s. 464-465, 1986).

Předobrazem mravně dokonalého a moudrého člověka je stoikům tzv. mudrc. Jedná se o jedince, který je ve všech ohledech svobodný, ctnostný a soběstačný. Mudrc je zcela zbaven svých vášní, dosáhl nenáruživosti a nezávislosti na vnějším světě. Do protipólu mudrce staví člověka, které je ve všech ohledech špatný, pošetilý a nectnostný. Je třeba poznamenat, že mudrc je pouhý ideál a takových jedinců se dle stoiků vyskytuje velmi málo, většinu společnosti tvoří druhá kategorie tzv. „pošetilci“ (Tretera, s. 112-113, 1999).

2.2.2 Pojetí společnosti

Stoikové rozebírali v etice i nauku o státu a politiku. Zajímavý byl názor o otroctví, proti kterému měli negativní postoj. Docílili tak zlepšení jejich postavení, které posléze přejalo i křesťanství. Reagovali především na tehdejší lokálnictví a nacionalismus, který stál v cestě vývoji politiky a vyšší kultury. Vytvořili pojem ideálního státu, ve kterém vedle pozitivního práva stojí přirozené právo, které se vyznačuje všeobecnou rovností, svobodou a společenstvím majetkovým. Skutečný stát by měl postupovat po dráze k dosažení onoho ideálního státu. Kladně také nahlíží na fyzickou práci, kdy mezi ctnosti řadí pilnost a mezi neřestmi lenost. Příkladem může být Kleathés, který nevidí potupu ve fyzické práci a nepovažuje ji za nedůstojnou filozofa. Jejich nauka o státu značně přispěla k vývoji světové kultury, poskytla filozofický základ křesťanství, díky pojmu přirozeného práva působili na církve, kacíře i reformátory. V dnešní době lze pozorovat určitou podobnost v socialismu, který pravděpodobně také vycházel z některých myšlenek stoiků. Pozitivně ovlivnili Spinozu, kterému zprostředkovali základ pro jeho etiku a Descarta, kterému poskytli „logický podklad moderního racionalismu“ (Tvrđý, s. 88-89, 1947).

Pojem „ideálního státu“ postupem času uplatňovali v mnohem širším měřítku, čímž dospěli ke kosmopolitismu, tzv. světoobčanství. Všichni lidé jsou v jejich pojetí občany jedno a téhož světa (státu), ve kterém platí pro všechny stejné zákony (Asmus, s. 442, 1986).

2.3 Fyzika

Do fyziky řadili stoikové metafyziku, ve které navazují na učení Aristotela a jeho pojetí látky, jakožto materiálu, který je podstatou všeho a formy, která zmíněný materiál tvaruje. Nazývali je principem činným a trpným. Na rozdíl od Aristotela je však striktně neoddělovali, nýbrž na ně pohlíželi monisticky. „Podle stoiků nelze je tak naprosto oddělovati, pracují vždy spolu a není tudíž možný princip čisté formy (boha jako ducha), úplně oddělený od hmoty jako u Aristotela“ (Tvrдый, s. 83, 1947).

Předměty dělí na hmotné a nehmotné. Hmotné označují jako substance, tedy to, co doopravdy existuje a může působit na druhé, či podléhat působení. Nehmotné předměty samy o sobě nemají vlastní existenci, nýbrž existují pouze na podkladě substancí. Do nehmotných předmětů řadí stoikové především naše myšlení, čas a prostor. Naproti tomu božství považují za hmotné, jelikož proniká všemi částmi kosmu v podobě světové substance. Světová substance je nazývána stoiky pneumatem (vadnutí, dech), který je tvořen z aktivních (vzduch a oheň) a pasivních (voda a země) živlů. Nejvýše stojí oheň, ze kterého se ostatní živly dotvářejí a poté se do něj zase navrácí (Tvrдый, s.84, 1947).

Dle mého názoru lze právě ve fyzice pozorovat největší odlišnost mezi stoiky a epikurejci. Příkladem může být pojetí hmoty, která je pro většinu stoiků do nekonečna dělitelná, kdežto pro Epikura tomu tak není. Další rozdíl lze nalézt v tezi o nekonečnosti světa, kterou zastává Epikuros, naproti tomu stoici mluví o jediném a konečném světě. Rozkol vidíme mimo jiné i v Epikurově ideji prázdna, kterou stoicismus vyvrací. Takových srovnání je mnoho, možná proto De Crescenzo uvádí, že „to skoro vypadá, jako by se stoické myšlení zrodilo právě proto, aby shazovalo Epikura“ (De Crescenzo, s. 131, 2004).

3 VÝVOJOVÉ DĚLENÍ STOICISMU

Jelikož se v průběhu času stoické myšlení formovalo, vyvíjelo a měnilo, rozděluje se celkem do tří období. Zde můžeme nalézt další rozdíl oproti filozofickému směru Epikura, jehož učení se zdá být v průběhu staletí stálé, neměnné, popřípadě lze pozorovat jen menší odchylky. Na základě zmíněného formování rozlišujeme staré (rané) stoiky, zde se řadí Zénón, Kleantes a Chrysippos. Dále střední stoici (Panaitios, a Poseidonios) a tzv. neostoici, pozdní stoikové, či římské stoici. Sem spadá Seneca, Epiktetos a Marcus Aurelius (De Crescenzo, s. 128, 2004).

U některých autorů (Asmus) lze nalézt rozdělení na řecký a římský stoicismus. Já se však budu držet klasického dělení.

Největší význam je přikládán pozdním stoikům. Není to však z jejich myšlenkového přínosu pro stoickou filozofii (například Ricken jim vytýká jejich „populární a mravně karatelskou povahu“), nýbrž kvůli zdrojům a pramenům, kterých se dochovalo mnohem větší množství na rozdíl od starších a středních stoiků, jejichž díla se v průběhu času vytratila. U nich čerpáme informace především ze zlomků některých antických autorů. Příkladem může být Ióannés Stobaios, díky kterému se dochoval Kleantův hymnus na Dia. Důležitým zdrojem jsou i protivníci stoiků, ke kterým lze zařadit Cicera, Plútarcha, Galéna, či Sexta Empirica. Uvést lze také několik málo papyrů, které se dochovaly (Ricken, s.130, 1999).

3.1 Stará stoa

Jak již bylo v úvodní charakteristice zmíněno, zakladatelem stoické školy byl Zénón. Pocházel z helénského města Kitia, které se nacházelo na ostrově Kypru. Dle charakteristik Timothea z Athén a Apollónia z Tyru se nám dostává hrubý popis jeho vzhledu. Popisují ho jako člověka hubeného, vysokého, s jednostranně ohnutým krkem a tmavé pleti. Chrýsippova charakteristika se zmiňuje o jeho nepevném a slabém těle se silnými lýtky.

O jeho cestě do Athén se toho mnohé neví. Nejvěrohodněji působí příběh Laertia, který pojednává o jeho obchodní cestě z Foinikie, přepravujícíe nachové látky, při které ztroskotal nedaleko Peiraiu. Následně odcestoval do Athén, kde se setkal s místním knihkupcem, u kterého se usídlil. Při četbě Xenofónových Vzpomínek na Sókrata se optal, kde by našel myslitele jako je právě Sókratés. Při této rozpravě se okolo procházel Kratés, načež mu bylo od knihkupce odpovězeno „Toho následuj!“ Stal se tedy jeho žákem a během jejich spolupůsobení se věnoval široké škále problému. Příkladem mohou být spisy o státu,

o vášních, o vesmíru, o zákonu, či o mravnosti (Díogenés Laertios, s. 257-258, 1995). Z těchto děl se dochovala pouze malá, avšak významná část jeho Ústavy, především díky důkazu vlivu kynismu. Long ve svém díle zmiňuje H. C. Baldryho, který v článku *Zeno's Ideal State* popisuje zmíněné kynické prvky. Jako příklad uvádí „zrušení peněžního oběživa, chrámů, manželství a názor, že pravé společenství musí tvořit dobří a ctnostní lidé“ (Long, s. 143, 2003). Pokud bych měl zmínit nejvýznamnější myšlenku stoicismu, kterou přejali od kyniků, je to právě představa o *fysis* (pravé přirozenosti) člověka, která spočívá v jeho racionalitě (Díogenés Laertios, s.143, 1995).

Krom vlivu kyniků je třeba zmínit vliv megariků Stilpóna a Krona, díky kterým se formovala jeho dovednost v logice. Od akademika Polemóna se mu pravděpodobně dostalo vědomostí platónských nauk a nemalý vliv lze přikládat Hérakleitovi, o kterém jsem se zmiňoval již dříve (Díogenés Laertios, s.145-146, 1995).

Zénón žil mravný, ukázněný a skromný život. Athénskému lidu šel příkladem, učil mladíky ctnosti a skromnosti. Na důkaz obdivu byl obdarován zlatým věncem, získal klíče od města a po smrti mu byla vyhotovena bronzová socha (De Crescenzo, s.130, 2004). Důkazem zmíněného života může být úryvek z díla Laertia, který praví „S chlapci obcoval jen zřídka a jen jednou nebo dvakrát byl u nějaké nevěstky, aby se nezdálo, že je nepřitelem žen“ (Díogenés Laertios, s. 260-261, 1995).

Smrt Zenónova je vykládána jako sebevražda, kdy při pádu ze schodů stihl ještě udeřit do země a zvolat: „Sám již jdu dobrovolně. Jen proč mě voláš?“ (Laertios, s. 267, 1995).

Jeho oblíbenost a vliv lze pozorovat na počtu žáků, kterých bylo mnoho. Řadí se zde Zénónův přítel Persáios z Kitia, Aristón z Chiu, význačný svou naukou o lhostejnosti, Hérillos z Karchédonu, který pokládal za cíl života vědění, či Dionýsios, který se zřekl Zénónova učení a posléze oddal svůj život rozkoši. Navštěvoval nevěstince a cizí mu nebyly ani ostatní vášně. Vysloužil si tak přízvisko „Přeběhlík“ (Díogenés Laertios, s. 268, 304 1995).

Vedení stoické školy se ujal Kleanthés, syn Faniův, který pocházel z Assu. Stal se jedním z filozofů, který vybočoval z řady. Měl mnoho zaměstnání, mezi nimiž se obzvlášť vyjímal pěstní zápasení. Po příchodu do Athén byl velice chudý, a tak mu nic jiného nezbyvalo. Mimo zápasení si přivydělával čerpáním vody ze studny, kterou nosil pekařům. I přes jeho fyzickou zdatnost a pracovitost, je popisován jako člověk nemotorný a nešikovný, který se jen občas věnuje filozofii. Z toho lze usoudit, že nebyl příliš obstojným filozofem.

Dožil se vysokého věku téměř sta let, kdy svůj život ukončil vyhladověním (Díogenés Laertios, s. 304, 1995).

Kleanthovým nástupcem se stal jeho žák Chrýsippos ze Soloi nebo Tarsu. Podle Machovce je to právě on, kdo má největší podíl na formování stoicismu, protože „vytvořil a zformuloval systém a hlavní teze tohoto převážně etického učení“ (Machovec, s. 169, 1993). „Vždyť nebýt Chrýsippa by stoy nebylo“ (Díogenés Laertios, s. 310, 1995).

Do Athén ho přivedla jeho maratónská kariéra, posléze se však stal žákem nejprve Zenóna, poté Kleantha. Podle popisu Laertia se jednalo o muže velmi nadaného a bystrého, který se řídil vlastním úsudkem. Díky tomu se tolik odklonil od obou zmíněných učitelů. Byl věrným posluchačem pouze z jediného důvodu, aby se s jejich učením seznámil, „důkazy však že si najde sám“ (Díogenés Laertios, s. 308, 1995).

Od svých předchůdců se pyšnil počtem svých spisů. Napsal jich přes 700, jelikož se řídil jednoduchou příručkou „psát vše, co ho napadne“, k čemuž přidával mnoho citací. Díky tomu se dostávalo značné kritiky, například Apollodóros pravil „Odstranil-li by kdo z knih Chrýsippových vše, co je připojeno cizího, zůstanou mu jen prázdné listy“ (Díogenés Laertios, s. 309, 1995).

Filozofii chápe pouze jako návod, jak proplouvat životem, který je plný strastí, přičemž duše je nepopsaná tabule (tabula rasa), do které smysly vepisují dojmy (Rádl, s. 231, 1998).

Jeho život skončil dosti komicky. Vypráví se, že mu osel snědl košík fíků, poručil tedy, ať mu podají i víno. Po víně se osel potácel po dvoře, z čehož filozof chytnul tak velký záchvat smíchu, že skončil (De Crescenzo, s. 132, 2004).

3.2 Střední stoa

V období středního stoicismu došlo ke značnému zmírnění v oblasti etiky oproti starým stoikům. Zástupci střední stoy se odpoutali od svých předchůdců, přehodnotili jejich tvrdou neústupnost a lhostejnost. Došlo i k umírnění ohledně ctnosti, kdy připustili, že k blaženému životu je zapotřebí i zdraví a trocha peněz. Již na základě této myšlenky lze pozorovat větší vliv filozofie Platóna a Aristotela, než starých stoiků. Ke změně došlo v hierarchii božství, kdy nestavěli na stejnou pozici Dia, Přírodu a Osud, nýbrž je kategoricky rozdělili dle důležitosti jako tři oddělené „entity“. Na prvním místě byl Zeus, druhá příroda a za nimi Osud. To napomohlo ke změně ve skutečné náboženství a odpoutání se od striktního materialismu. Došlo k tomu především díky přechodu do Říma. Římský vliv

se v mnohém lišil od řeckého, příkladem může být jejich důraz na praktičnost a držení se mravních zásad. Říman vždy stavěl vlast a rodinu před své osobní zájmy (De Crescenzo, s.137, 2004).

Nejvýznamnější a nejdůležitější zástupci tohoto období jsou Panaitios a Poseidónios. Jednalo se o první stoiky v latinském světě. První jmenovaný se narodil na ostrově Rhodu okolo roku 185 př. n. l. Nejprve se přestěhoval do Athén, kde navštěvoval Sloupořadí i Akademii. Posléze odcestoval do Říma načež začal přednášet v ulicích (De Crescenzo, s. 135, 2004).

O jeho životě a filozofii se dovídáme z děl Cicerona, kterého do jisté míry ovlivnil. Příkladem může být spis „O povinnostech“ (*De officiis*), ve kterém na začátku přejímá myšlenku Panaitia o přirozených lidských pudech, ze kterých vyvozuje čtyři hlavní ctnosti.

Jak již bylo v úvodu řečeno, stoikové střední stoy se v mnoha myšlenkách odchylovali od starých stoiků. Panaitios se přestává věnovat přirozenosti světa a svoji pozornost obrací směrem k člověku a jeho přirozenosti (De Crescenzo, s. 256, 2003). Nesoustředí se pouze na boj těla s duší, nýbrž vidí člověka jako „jednotnou, krásnou a harmonickou bytost, která i po smrti pokračuje v životě ve svém potomstvu díky neustálé činnosti světového rozumu“ (Asmus, s. 468, 1986).

Odmítal teorii o ohni, do kterého se vše navrácí, neuznával astrologii, věšectví, rozdíl mezi rozvážností a ostatními ctnostmi, pouze neortodoxně rozdělával ctnost na „teoretickou“ a „praktickou“. Lišil se i v pohledu na „dokonale ctnostného stoického mudrce“, jelikož zastával názor, že i nedokonalí lidé mohou mít něco, co se ctnosti podobá tzv. „obrazy ctnosti“. Tímto krokem chtěl nejspíše zmírnit přísnost stoické filozofie a vtisknout ji lidštější podobu, čímž by ji zpřístupnil lidem běžného života. Cicero to komentuje následovně: „Vystříhal se ze zasmušilosti a drsnosti jiných stoiků a neschvaloval příkrost jejich úsudků“ (Long, s. 257-262, 2003).

Vedení stoické školy se ujal roku 129 př. n. l. po svém návratu do Athén a zemřel ve svých sedmdesáti šesti letech. Z jeho děl se dochovaly pouze zlomky (De Crescenzo, s. 136, 2004).

Nástupcem Panaitiovým byl jeho žák Poseidónios. Narodil se mezi roky 140 a 130 př. n. l. v syrském městě Apamea. Studoval v Athénách, odkud byl zaslán vládou Rhodu do Říma. Je popisován jako velice nadaný učitel, badatel a spisovatel s širokým polem působnosti. Věnoval se nespočtu věd, mezi které lze výčtem zařadit meteorologii, etnologii, astronomii, psychologii, fyziku, historii a filozofii (De Crescenzo, s. 136, 2004).

Nelze popřít ani jeho spisovatelské schopnosti, jelikož je autorem obrovského množství pojednání, ve kterých se nebál kritizovat například euklidovskou geometrii. Asmus ho v rámci jeho badatelský zájmů srovnává s Aristotelem, Theofrastem, či Eratosthenem (Long, s. 264, 2003).

Poseidónios se od starších stoiků lišil zásadou, že teorie vždy musí souhlasit s fakty, byl přesvědčen o existenci nerozumové složky duše a od Chrýsippova monismu přešel k Platónově „tripartitní psychologii“ (Long, s. 265-266, 2003).

Zajímavé je jeho pojednání o duši, která po smrti putuje do nebe, zde se očistí od všech strastí a vyčkává do vzplanutí pozemského světa. Po vzplanutí se přesouvá do dalšího těla, ve kterém se znovu usadí. Dle něj existuje jediný zákon, kterému podléhají všechny přírodní a společenské jevy a díky tomu je možné budoucí jevy do jisté míry předvídat. Pro tyto účely se dá využít seskupení vesmírných těles (Asmus, s. 472, 1986). Na rozdíl od svého předchůdce tak lze usoudit, že astrologii nezavrhoval.

Na ostrově Rhodu založil svou školu, která se pyšnila velkou oblibou. Navštěvovalo ji mnoho Římanů, mezi které se řadil slavný Pompeius, či Cicero. Zemřel ve věku devadesáti let (De Crescenzo, s. 136, 2004).

3.3 Pozdní stoa

Jak již bylo dříve nastíněno, důležitost pozdních stoiků tkví v množství děl, které se z této doby dochovalo, oproti jejich předchůdcům. Pro celkové pochopení stoické filozofie jsou tak nezbytnou součástí.

Pokračovali ve zmírňování přísnosti stoické filozofie v návaznosti na Panaitia, předmětem zájmu se stala praktická etika, především její mravní nauka, a to na úkor logiky, které se věnovali jen okrajově. Akceptována byla lidská omylnost, spíše než dokonalost, upřednostňovali „postupné sebezdokonalování“ a k emocím přistupovali v mnohem pozitivnějším duchu. Zesíleno bylo pojetí „vnitřní svobody“ význačné pro kynismus a vytrácí se snaha stavět „stoické božství“ vedle bohů řeckého a římského světa. V tomto směru uplatňují spíše monotheismus (Long, 281-283, 2003).

V tomto období již není primárním cílem formulování nových tezí a myšlenek, nýbrž jejich dotváření, rozvíjení a usměrňování. Nejvýznamnější zástupce neostoiků byl vychovatel císaře Nerona a jeden z nejvlivnějších politiků římského impéria Lucius Annaeus Seneca. Mezi další významné pozdní stoiky řadíme bývalého otroka Epiktéta a císaře nazývaného „filozof na trůně“ Marca Aurelia Antonia Augusta.

4 LUCIUS ANNAEUS SENECA

4.1 Původ a rodina

Lucius Annaeus Seneca se dle většiny pramenů narodil okolo roku 4 před Kristem v Cordubě, hispánském městě, které se v období občanských válek připojilo k Římské říši. Mimo Lucie odsud také pocházel rétor a řečník Markus Porcius Latro, přítel jeho otce, Senecy staršího (Fuhrmann, s. 15, 2002).

Seneca pocházel ze zajištěné rodiny jezdeckého stavu, což byl druhý nejprivilegovanější stav hned po stavu senátorském. Jako druhorozený celkem ze tří synů právě on dostal jméno po svém otci. Avšak důvod, proč tomu tak je dodnes není znám. Jeho otec se ženíl nezvykle pozdě, vzal si ženu z rodiny Helviů – Římanky v této době neměly individuální jména, nýbrž jen jméno rodiny, ze které pocházely. Rod Helviů byl velice starý a vznešený. Jako důkaz lze uvést kariéru jednoho syna, který dosáhl funkce přetora. Dle Fuhrmanna právě to vedlo Senecova otce k jeho starořímskému chování, do čehož spadá také negativní postoj ke vzdělání žen, za který ho jeho syn kritizoval. „Kéž by byl můj otec, nejlepší ze všech mužů, méně oddán zvykům předků a dovolil, aby ses mohla v příkazech filosofie spíš důkladně vzdělat než se s nimi jen povrchně seznámit!“ Tento citát pochází z díla, které Lucius věnoval své matce jako útěchu poté, co byl vyhoštěn na Korsiku (Fuhrmann, s. 21, 2002).

Senecův otec, Seneca starší by se dal charakterizovat jako pravý Říman, co se týče vztahu k filozofii. Lze tak usoudit především ze slov jeho syna, který bez zábran píše, že „měl odpor k filozofii“. Za svůj život napsal dvě řečnická díla „Controversiae“ čítající deset svazků a „Suasoriae“. V prvním jmenovaném líčí právní případ připomínající vystoupení před soudem. Na druhou stranu ve svém druhém díle Suasoriae nabádá, jak jednat v určité situaci, což působí jako náhražka někdejších politických projevů před lidem, či senátem (Fuhrmann, s. 30-31, 2002).

Jak již bylo dříve nastíněno, Seneca měl ještě dva bratry. Starší Marcus Annaeus Novatus se věnoval kariéře ve státní službě. Nejprve jako prokonzul spravoval senátorskou provincii Achaia, avšak zanedlouho se již pyšnil titulem konzula. V pozdějším věku po adopci rétozem Luciem Iuniem Galliem přijal nové jméno Iunius Gallio. Stejně jako jeho bratr i Gallio se stal obětí císaře Nerona a spáchal sebevraždu. Seneca mu věnoval celkem

tři spisy: „O hněvu“, dialog „O šťastném životě“ a traktát „O pomocných prostředcích při neštěstí“.

Mladší Marcus Annaeus Mela se od svých bratrů dosti odlišoval. Stejně jako oni se Mela věnoval studiu rétoriky, avšak ze zcela jiného důvodu. Netoužil po „zneužití rétoriky“ k politické dráze. Šel tak spíše ve šlépějích svého otce. Stal se prokurátorem, správcem římských statků a ke slávě mu dopomohl jeho syn básník Lucanus, který se účastnil Pisonova spiknutí. Jelikož svému mladšímu bratrovi Seneca nevěnoval jediný spis, a dokonce ho v žádném svém díle ani nejmenoval, lze usoudit, že k němu choval rozporuplné pocity. Nejspíše to bylo kvůli jeho apolitickému přesvědčení a způsobu života, který byl založen pouze na hromadění bohatství (Fuhrmann, s. 23-24, 2002).

4.2 Studium

O Senecově životě, a tedy i studiu v první polovině jeho života se toho mnohé nedochovalo. Víme, že se věnoval studiu filologie, gramatiky a rétoriky. Avšak jaké rétoriky měl možnost slyšet, či u koho absolvoval obvyklé zkoušky nikdy neprozradil. Ostatně ani u řečnictví si nemůžeme být zcela jistí, jelikož jediným důkazem, že se mu Seneca několik let věnoval je tvrzení jeho otce, dle kterého se připravoval na profesi advokáta, kterou i později chvíli vykonával. Hlavním předmětem jeho zájmu se již od raného mládí stala filozofie, ke které ho přivedla jeho matka (Fuhrmann, s. 47, 2002).

Navštěvoval Attalovu školu, Seneca byl první, kdo do ní vstoupil, a také poslední, kdo ji opustil. Od učitelů Attala a Sótióna přejal asketický způsob života, pokoušel se žít v chudobě, snažil se pohrdat požitky a jistý čas byl i vegetariánem, od tohoto životního stylu však musel upustit kvůli naléhání svého otce. Krom asketických pravidel inspiroval Attalos Senecu i v literární rovině. Fuhrmann uvádí, že právě Attalos a jeho mravní kázání, které bylo založeno na promluvách do svědomí posluchačů mohlo být inspirací pro jeho menší dílo: Senecovy dialogy (Fuhrmann s. 49, 2002). Seneca také nespočetněkrát Attala citoval ve svém díle Listy Luciliovi. Příkladem může být Attalův výrok: „vzpomínka na zemřelé přátelé chutná tak, jako jsou některá jablka příjemně nakyslá, jako nás u velmi starého vína těší sama natrpklost; po nějaké době totiž všechn svíravý pocit zmizí a dostaví se čistý požitek“ (Seneca, s. 93, 1987).

Mezi další filozofy, kterými se Seneca nechal inspirovat lze zařadit Quinta Sextia, ve kterém našel zalíbení především pro jeho sebezpytování, kdy se sám sebe před spaním dotazoval: „Kterou svou špatnost jsi dnes vyléčil? Které neřesti ses postavil?“ (Fuhrmann,

s.50, 2002). Jisté zalíbení také našel v Sextiovu žákovi. Byl to Papirus Fabianus, kterého zmiňuje především pro jeho styl psaní, jelikož mu šlo především o obsah, nikoliv o formu (Fuhrmann, s. 51, 2002).

4.3 První úspěchy

I přes svoji nemoc, která ho značně limitovala byl Seneca od mladí dosti ctižádostivý. Byl více než odhodlán dosáhnout vysokých úřednických postavení ve státě a v cestě mu dle něj nestála ani jeho vášeň k filosofii, která mu naopak měla ukázat cestu, kterou se vydat. Nejprve začal vykonávat profesi advokáta, která však jeho bronchiální onemocnění zhoršila, a tak byl nucen odcestovat do Egypta. Po návratu se stal kvestorem, k čemuž mu dopomohla jeho teta, která jak sám poznamenává: „Využila všechn svůj vliv, abych se stal kvestorem, a z lásky ke mně přemohla svou ostýchavost“ (Fuhrmann, s. 63, 2002).

Po smrti císaře Tiberia se k moci dostává Gaius Caesar Augustus Germanicus, známý spíše jako Caligula. Za jeho vlády (v letech 37–41 n. l.) Senecovy úspěchy pomalu rostly. Zastával různé úřednické funkce, začal nejspíše jako edil, posléze jako tribun lidu. Mimo jiné se stal i členem senátu, což se mu málem stalo osudným, kdy při jedné soudní při předčil svými řečnickými schopnostmi i samotného Caligulu. Takovou opovážlivost císař nedokázal strpět, a tak byl odhodlán nechat Senecu zavraždit. Nakonec ho však kvůli jeho zdravotnímu stavu za přímluvy jedné z jeho konkubín ušetřil (Fuhrmann, s. 64-65, 2002).

Seneca se vůči císaři často ostře vyjadřoval, nedůvěřoval mu a neměl pro něj žádné pochopení. Jeho vládu přirovnával k „perskému otroctví“. Příkladem onoho „otroctví“ může být příběh jednoho konzula, kterému Caligula takzvaně „daroval život“ čili nevzal mu ho. Zmíněný konzul mu chtěl poděkovat, načež mu císař nastavil k políbení svou nohu (Fuhrmann, s. 73, 2002).

Seneca nám zprostředkovává mnoho podobných zkušeností o rozmarech, krutosti a lhostejnosti císaře. Často se zmiňuje o císařově zvrácené touze po krvi a popravách. V díle O duševním klidu zazní „Nedávno dal Caligula Sexta Papinia, jehož otec býval konzulem, svého quaestora Beliliena Bassa, syna svého prokurátora, a v témže dni další senátory a římské jezdce mrskat důtkami a mučit – ne kvůli vyšetřování, ale protože se mu zachtělo“ (Seneca, s. 96, 1999).

Napjaté vztahy se senátem nakonec vyeskalovaly roku 39 n. l., kdy došlo k prvnímu pokusu o svržnutí císaře Caliguly. Plán se však nezdařil a spiklenci Lentulus Gaetulicus, legát v horní Germánii a císařův švagr Marcus Aemilius Lepidus byli popraveni. Do

komplotu byly zapojeny i císařovy sestry, Agrippina mladší a Julia Livilla, které byly vyhoštěny na Pontinské ostrovy. K dalšímu, tentokrát již úspěšnému spiknutí došlo v lednu roku 41, které dosti detailně vylíčil i Seneca ve svém díle O duševním klidu (Fuhrmann, s. 80, 2002).

4.4 Vyhnanství

Po smrti císaře byl na trůn císařskou gardou dosazen Caligulův strýc Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus, známý spíše jako Claudius. Okolo jeho osoby panovala značná skepse. Na trůn byl zvolen rychle, nerozvážně, bez přičinění senátu. Z rodinného kruhu se mu dostávalo pouze pohrdání, musel čelit mnoha posměškům. Jako příklad lze uvést tvrzení jeho vlastní matky, která ho bez ostychu prohlásila za „lidskou zrůdu“. Pro širší okolí se tak jevil jako naprosto nevhodný pro císařský trůn. Opak byl pravdou a Claudius se ukázal jako nadějný panovník. Jako správce říše provedl mnoho změn, vytvořil samosprávné obory působnosti, mezi které rozdělil svou moc. Konkrétně se jednalo o resort pro finance, pro žádosti a žaloby, pro císařskou korespondenci a resort pro vědecké záležitosti. Krátce po svém nástupu na trůn se oženil se ctižádostivou Messalinou, která si ho v průběhu času zcela podmanila. Byla to právě Messalina, která obvinila Senecu z cizoložství a ten se musel jako senátor obhajovat před senátem. Verdikt zněl odsoudit Senecu k trestu smrti, avšak díky přímlově císaře Claudia došlo ke zmírnění formou vyhnanství (Fuhrmann, s. 81-82, 2002).

Není zcela jasné, o jaký druh vyhnanství se v Senecově případě jednalo. Můžeme se pouze domnívat, že nedošlo ke ztrátě majetku, a to přímo z tvrzení Senecy, který v „Útěše pro matku Helvii“ píše: „pokud jde o mne, vím, že jsem neztratil majetek, ale starosti“ (Fuhrmann, s. 84, 2002). Zde však záleží na interpretaci. O délce trestu, který mu byl uložen se také nedozvídáme nic konkrétního.

Po doručení dopisu k vyhoštění byl Seneca nucen co nejdříve odcestovat na Korsiku. Krom geografického nástinu a dějin Korsiky se nám od Senecy ani od jiných zdrojů nedostává žádných informací, i přesto, že zde pobýval celých osm let. Nedozvídáme se nic o jeho cestě, o místě pobytu, ani zda odcestoval na Korsiku se svou ženou (Fuhrmann, s.84, 2002). Zase se můžeme pouze domnívat, že manželka Senecu nedoprovázela, jelikož se o její přítomnosti v žádném svém díle nezmiňuje.

Seneca se ve vyhnanství snažil dostát svým zásadám a přesvědčením jako správný stoický mudrc. Držel se své pevné etiky, snažil se oprostít od utrpení a všech negativních

vlivů, neoddával se smutku ani jiným strastem. V Útěse pro Helvii se nám naskytá příklad onoho myšlení: „Povím ti, jakého si mě máš představovat: veselého a čilého, jako kdybych byl na vrcholu štěstí. Vskutku také jsem velmi šťasten, protože můj duch, zcela zbaven všeho, co jej zaměstnávalo, má čas věnovat se svým opravdovým zájmům a hned se baví činnostmi méně významnými, hned se povznáší, chtivý pravdy, k úvahám o podstatě sebe samého a vesmíru“ (Fuhrmann, s. 89, 2002).

Během svého vyhnanství sepsal celkem tři útěchy, pro matku Helvii, Marcii, dceru historika Corda, a pro Polybia, který zastával funkci tajemníka na Claudiově dvoře. Krom zmíněných útěšných spisů je pravděpodobné, že zde vzniklo také pojednání O hněvu, traktát O stálosti mudrce a spis O krátkosti života. Nejedná se však o úplný výčet spisů, které po dobu exilu Seneca sepsal, jelikož víme, že se na Korsice hojně věnoval přírodě. Žádný přírodovědný spis se nám však z toho období nedochoval.

Roku 48 n. l. došlo na císařském trůnu k zásadní změně, Messalina, Claudiova žena byla na jeho rozkaz popravena. O necelý rok později se císař znovu oženil a jeho nová žena, Agrippina, si vynutila, aby byl Seneca povolán zpět z vyhnanství. Ihned po svém příjezdu získal préture a byl učiněn vychovatelem Lucia Domitia, syna Agrippiny, pozdějšího císaře Nerona (Fuhrmann, s. 140-141, 2002).

4.5 Seneca a císař Nero

Poté, co se Agrippina dostala k moci, započala její intenzivní snaha zajistit svému synovi císařský trůn. K prvnímu důležitému kroku došlo roku 50 n. l., kdy byl Domitius adoptován císařem, stal se tak členem claudiovského domu a od té doby se pyšnil jménem Nero Claudius Caesar Drusus Germanicus, zkráceně Nero. O tři roky později došlo k dalšímu důležitému kroku, Nero se oženil s Octavií, stal se tedy nejen císařovým adoptivním synem, ale i zetěm. I přes všechno zmíněné úsilí však neměl Nero trůn jistý. Agrippina se rozhodla okamžitě zjednat potřebné kroky, a provedla svou v pořadí druhou manželskou vraždu (Fuhrmann, s. 150-151, 2002).

13. října roku 54 n. l. se Řím dozvídá o smrti Claudia, který oficiálně zemřel přirozenou smrtí a na trůn nastupuje Nero. Po jeho boku jako nejbližší poradce zůstává Seneca, ze kterého se bez sebemenšího přičinění stává jeden z nejmocnějších lidí v římské říši. K Senecovi se přidává Sextus Afranius Burrus, velitel císařské gardy. V prvním pětiletí Neronovy vlády to byli právě oni, kteří se starali o chod a správu říše. Na mladého císaře měli z počátku značný vliv, prvotně se snažili omezit tendence jeho matky Agrippiny, která

se skrz svého syna chtěla dostat k moci, a posléze v něm probudit touhu vládnout. Avšak Nero se upínal jiným směrem, nechtělo se mu plnit vladařské povinnosti a raději se oddával hýřivému způsobu života. „Nero našel zálibu v tom, že s četným doprovodem táhl nočními ulicemi Říma, navštěvoval nevěstince a hospody a páchal ošklivé výtržnosti“ (Fuhrmann, s. 159, 2002).

Ke zlomu došlo poté, co si císař na svůj dvůr přivedl milenkou Poppaeu Sabinu, ženu, která byla stejně mocichtivá, jako jeho matka. Jejím jediným cílem bylo stát se císařovnou. Agrippina, zcela zbavena jakéhokoliv vlivu na císaře byla odhodlána uchýlit se ke krvesmilství. Seneca musel zasáhnout a proti ženě využil jinou ženu: „poslal k Neronovi propuštěnku Aktu, aby mu, jsouc sklíčena současně svým vlastním nebezpečím i Neronovou hanbou, oznámila, že jeho krvesmilství je již obecně známo, poněvadž se jím matka chlubí, a že vojáci nesnesou vládu zvrhlého císaře“ (Fuhrmann, s. 215, 2002).

V reakci na zmíněnou situaci a stupňující se podněcování jeho milenkou nechal Nero roku 59 n. l. matku zavraždit. Seneca a Burrus byli do matkovraždy zapleteni a jejich pověst tím byla značně poznamenána. Hlavní důvod, proč se na vraždě nepřímo podíleli a kryli ji byla idea, že po smrti Agrippiny již nikdo nebude narušovat jejich vládu a císař se bude mnohem ochotněji řídit jejich radami. Opak byl pravdou a jejich vliv postupně klesal.

4.6 Odloučení a pád

Po smrti Agrippiny došlo na císařském trůně k razantní změně. Seneca ani Burrus nebyli schopni mírnit císařovy choutky a touhy a jejich vliv se posléze úplně vytratil. Po Burrově smrti roku 62 n. l. tak Seneca požádal císaře o propuštění ze svých služeb. Seneca se chtěl uchýlit k životu v ústraní, s čímž souviselo i navrácení veškerých statků, kterými ho císař obdaroval. Nero se Senecovým propuštěním nesouhlasil a obratně na jeho žádost argumentoval: „...ale tys, jak toho přítomné poměry vyžadovaly, mne svou školou, radou i poučováním podporoval v mém dětství, potom v jinošství. A tvé zásluhy o mne, dokud budu živ, budou ovšem trvalé; co ode mne máš, zahrady, kapitál a vily, to vše podléhá nešťastným náhodám“ (Fuhrmann, s. 235, 2002).

Seneca si oficiálně ponechává své postavení a nadále setrvává na císařském dvoře. Politicky se však neangažuje, zřídka se účastní zasedání senátu, či jiných akcí. Většinu času tráví ve své předměstské vile a svoji pozornost obrací k literární činnosti. Co se týče zmíněné literární činnosti, dá se toto období Senecova života označit jako velice plodné. Sepsal mnoho spisů, včetně díla „Naturales quaestiones“.

Roku 65 n. l. se uskutečnilo tzv. Pisonovo spiknutí, neúspěšný pokus o svržení Císaře Nerona. I přesto, že je velice nepravděpodobné, že se Seneca na tomto komplotu podílel, využil císař situace a skrze posla ho požádal, aby spáchal sebevraždu. Seneca císaři vyhověl, vypil bolehlav a současně si ve vaně otevřel žíly. Na sklonku svého života se zachoval jako pravý stoik a dostal svým slovům o smrti, o které pravil: „Znám smrt už dlouho: smrt je nebytí. Po mně se stane to, co bylo přede mnou. Jestliže jsme předtím netrpěli, znamená to, že nebudeme trpět ani po tom“ (De Crescenzo, s. 138, 2004).

4.7 Tvorba

Seneca byl jako autor velice plodný a jeho literární dílo je dosti rozsáhlé. Věnoval se jak próze, tak i poezii. Od mnohým římských autorů se odlišoval svým vytříbeným stylem psaní prózy, ve kterém se snažil napodobit „hovorovou mluvu“ – psal v krátkých, jednoduchých větách, navzájem spojených většinou pomocí antiteze či opakování. Caligula posměšně Senecův styl psaní přirovnává k „písku bez vápna“ (Conte, s. 376, 2003).

Velkou část Senecovy tvorby tvoří Dialogy (Dialogi), deset filozofických pojednání, ve kterých jsou námětem především morální a etické otázky. Součástí Dialogů jsou celkem tři útěšné spisy Ad Marciam, Ad Helviam matrem, Ad Polybium, kterým se budu věnovat v následující kapitole. Dále zde řadíme spisy O prozřetelnosti (De providentia), O stálosti mudrce (De constantia sapientis), O hněvu (De ira), O šťastném životě (De vita beata), O volném čase (De otio), O duševním klidu (De tranquillitate animi), O krátkosti života (De brevitate vitae). Ve zmíněných filozofických spisech nalézáme zásadní informace, týkající se stoické etiky a jsou pro mou bakalářskou práci tudíž klíčové. Lze v nich například pozorovat zmírňující se ustrnulost stoického učení po vzoru středních stoiků (Conte, s.371, 2003).

Vedle zmíněných spisů se nám zachovalo také devět tragédií, jejichž vznik nám však není doložen mnoha informacemi. Nejprve je třeba poznamenat, že Senecovy hry jsou jediné plně dochované římské tragédie z Juliovsko-claudiovské dynastie a zanechaly tak svědectví pro následující generace. Seneca čerpal náměty ke svým hrám především z řeckých bájí, a lze se domnívat, že četnou inspirací mu byla díla autorů Sofokla, Aischyla a Eurípida. Jistý vliv na Senecovu básnickou tvorbu lze pozorovat i z poezie Augustova období, ze kterého přejímá především složité metrické formy (Conte, s. 377-379, 2003). Význačným motivem jejich děje je spor rozumu (mens bona) a vášně (furor), který se odehrává přímo uvnitř lidské mysli. Seneca do svých dramát zakomponoval mnoho hrůz, vražd, rituálních jednání, které se dějí přímo na jevišti. Hlavní postavou a původcem zla je povětšinou ukrutný tyran

zaslepený mocí, který se nechává unášet svými vášněmi a touží po pomstě, která v pozdější fázi spěje ke katastrofě. Lze se domnívat, že k vykreslení hlavních postav, jakožto tyрана mu do jisté míry posloužila jak stoická etika, tak i politika Řecka i Říma, nepřátelská vůči tyranům (Fuhrmann, s. 174, 2002).

Výčtem se jedná o tragédie: Šílený Hercules (Hercules furens), Trojánky (Troades), Foiničanky (Phoenissae), Medea, Faidra (Phaedra), Oidipús (Oedipus), Agamemnon, Thyestes, a Hercules na Oitě (Hercules Oetaeus).

Mezi další Senecovy samostatně dochované spisy patří pojednání O dobrodiních (De beneficiis), ve kterém se Seneca zabývá především etickou stránkou dobročinnosti a věcí s tím spojených jako je vděk, nevděk, morálka apod. (Fuhrmann, s. 248, 2002). Dále stoicky významné dílo Etické listy Lucilioví (Epistulae morales ad Lucilium), kterému se budu v jedné z následujících kapitol věnovat.

Do Senecovy tvorby také řadíme několik epigramů psaných v elegickém distichu a jediný dochované přírodovědné dílo *Naturales quaestiones*.

4.7.1 Útěchy

Útěšná literatura je nám známa již z dob starověkého Řecka, avšak žádný z antických spisovatelů nezaznamenal takový ohlas, jako právě Seneca. Formě, kterou volil, argumentům, které bravurně používal a stylistické výbavě mohl jen stěží někdo konkurovat.

Původní záměr útěšných listů byl pouze zmírnit smutek, zbavit adresáta utrpení, či jiné strasti. Nejčastějším tématem byla smrt blízkého člověka, se kterou se vybraná osoba nemohla vyrovnat. Seneca však do tohoto literárního žánru přinesl něco nového. Spíše než o utrpení adresáta, šlo o jeho vlastní utrpení, které do zmíněných děl často promítal. „Především se mi zdálo, že se zbavím všeho vlastního trápení, jestliže zatím aspoň setru tvé slzy, když už je nebudu moci zastavit“ (Seneca, s.59, 1977).

Je třeba si připomenout, že v počátcích stoicismu byla útěcha, jakožto i jiné terapie brány za vedlejší. „Smutek je afekt, způsobený představou nějakého velkého přítomného zla. Není tedy ničím než důsledek falešných hodnotových představ, neboť existuje jen jedno skutečné zlo, mravní zvrácenost“ (Fuhrmann, s. 100, 2002). Od zmíněného rigorismu se však v období středního stoicismu upustilo, a i stoikové se začínají podílet na terapeutických opatřeních.

První útěšný spis je věnován Marcii, dceři Cremutia Corda, která utrpěla ztrátu svého druhého syna Metilia. Její truchlení trvalo bezmála tři roky. „Tak jako každá chyba, není-li

potlačena ve chvíli zrodu, zapustí kořeny hluboko, stejně tak se i tyto smutné a bolestné myšlenky, zuřící samy proti sobě, nakonec živí samotnou hořkostí a bolest se stává zvrácenou rozkoší nešťastné duše“ (Seneca, s. 12, 1977). Vzhledem k této skutečnosti je dle Senecy potřeba postupovat rázněji a bolest je třeba zlomit. Nejčastěji se u útěsných listů uplatňovala zásada, při kterých filozof napřed používá příkazy a končí příklady. Seneca se však domnívá, že v tomto případě je lepší tento způsob obměnit. Začíná tedy příběhem dvou žen, které potkal stejný osud, avšak každá z nich se s tím vypořádala jinak. Prvním negativním příkladem je Octavia, která se se svým smutkem nikdy nevyrovnala. Do protipólu staví Livii, která svou bolest do jisté míry překonala. Poté následuje Senecův komentář, ve kterém přináší své argumenty. „Vždyť jaké je to proboha šílenství, trestat se za své neštěstí a sama si přidávat trápení“ (Seneca, s. 15, 1977). Tento kolos příkladů a příkazů se poté v díle opakuje ještě dvakrát.

V celém spise se snaží působit psychoterapeuticky, apeluje jak na rozumovou stránku, tak i na city a sleduje tím jediný záměr, mobilizovat celý logos, a tím zmírnit Marciino utrpení (Fuhrmann, s. 102, 2002).

Druhý, a zároveň nejvíce oceňovaný spis je určen Senecově matce Helvii. Vyzdvihován je pro svůj uhlazený styl, absenci patosu a apel na rozumovou stránku člověka. Základním tématem spisu je poskytnout útěchu své milované matce a pomoci jí nalézt cestu zpět k normálnímu životu. Helvia, poznamenaná mnoha ztrátami svých milovaných se musí vyrovnat se svou největší strastí, odchodem Senecy do vyhnanství na Korsiku.

V počátku spisu nám Seneca přibližuje nehostinnost místa, načež se snaží matku uklidnit tezí, že i na takovém místě lze nalézt mnoho kladných stránek vyhnanství. Pokud člověka doprovází jeho ctnost, nepocítí chudobu. Jelikož „lidi činí bohatými duch. Ten člověka doprovází i do vyhnanství a v nejdrsnějších pustinách sám oplývá svými statky a užívá jich, když najde, co postačí k udržování těla“ (Seneca, s. 79, 1977). Z díla je patrná Senecova úcta k matce. Vidí v ní silnou, oddanou ženu, která nikdy nepodlehla zhýralostem, ani bohatství. Radí jí, aby svou útěchu hledala v okruhu svých blízkých, ať už u svých dalších dětí, vnuků, otce, či její neblížší osobě, sestře. V závěru spisu svou matku ujišťuje, že není potřeba pro něj truchlit, jelikož se konečně cítí být svobodným a může se tak věnovat svým zájmům. „...povím ti, jakého si mě máš představovat: veselého a čilého, jako kdybych byl na vrcholu štěstí“ (Seneca, s. 95, 1977).

Jisté odchýlení od stoického smýšlení však lze pozorovat ve třetím útěsném listu adresovaném Polybiovi. Seneca zde nešetří chválou adresovanou jak Polybiovi, tak i

samotnému císaři Claudiovi, kterého otevřeně žádá o milost: „Prosil za mne v senátu a nejen, že mi daroval život, on o něj pro mne žádal. Kéž sám mou věc přezkoumá a řekne, jaká má podle jeho vůle být; buď ať ji jeho spravedlnost uzná za dobrou, nebo ať ji jeho laskavost dobrou učiní. V obou případech bude jeho milost stejná, ať už se přesvědčí o mé nevině, nebo ať vysloví jako svou vůli, že jsem nevinen“ (Seneca, s. 118-119, 1977). Zde lze nalézt očividný rozpor s jeho filozofickým učením. Člověk by měl přece se stoickým klidem přijmout svůj osud.

4.7.2 Faidra

Děj hry se odehrává v rámci jednoho dne před královským palácem v Athénách. Faidra, žena athénské krále Thesea, který se nachází v podsvětí, propuká láskou ke svému nevlastnímu synovi Hippolytovi a vše barvitě líčí své chůvě. Od chůvy se jí nejprve dostává pohrdání, načež apeluje na její rozumovou stránku a onu vášeň se jí snaží rozmluvit. To se jí však nedaří a Faidra začíná rozmyšlet nad smrtí, jakožto jediným možným útekem před bolestí. Chůva přehodnocuje situaci a přiklání se na její stranu. „Tak zkusme získat toho mladíka, který má duši smutnou, nepřístupnou“ (Seneca, s.17, 2011). Faidra, přesvědčená o smrti svého muže tak líčí své city samotnému Hippolytovi. Setkává se s odmítnutím, Hippolytos opouští palác a chůva, která byla celé situace svědkem vše obrací v jeho neprospěch. Následuje návrat Thesea, který se od své chůvy dozvídá, že jeho žena si chce vzít život. Obrací se tedy na Faidru, aby mu prozradila důvod svého trápení. Ta se zprvu jeho přání brání, avšak pod pohrůžkou mučení své chůvy promlouvá. Neříká však pravdu, pouze interpretuje slova své chůvy a obviňuje Hippolyta z pokusu o znásilnění. Theseus, naplněn hněvem povolává svého otce, mocného pána moří Neptuna, aby na Hippolyta uvrhl zkázu. Přání bylo vyslyšeno a zanedlouho přichází posel, který zvěstuje jeho smrt. Theseus, ačkoliv se vyplnilo jeho přání smrt svého syna oplakává. Faidra, plně vědoma si svého zločinu, svému muži přiznává svou lež a touží zemřít, v čemž ji Theseus nebrání. Tragédie končí Faidřinou smrtí, která probíhá přímo na jevišti.

Je více než pravděpodobné, že inspirací k sepsání této tragédie byl Senecovi Euripidův Hippolytos. Avšak oproti své předloze se zde Seneca mnohem více orientoval na popis afektů, především vášnivosti, které hlavní postava podléhá a celé dílo tak působí jako odraz stoické psychologie. Vášeň může člověku přinést krátkodobé potěšení, zpravidla však působí spíše utrpení a člověk se vydává na pospas osudu druhých. Do protikladu staví Seneca

ctnostného Hippolyta, pravého stoického mudrce žijícího v souladu s přírodou, který se posléze stává mučedníkem. Za hlavní motiv díla lze tedy označit souboj ctnosti a vášně.

I v tomto díle nalezneme mnoho hrůz, které jsou pro Senecu typické. Příkladem může být popis Hippolytovi smrti, která je zde do detailů vylíčena. „Krev stříká kolkolem a po útesech rozbitá hlava stále drkotá (Seneca, s. 49, 2011).

4.7.3 Listy Lucilliovi

Po odchodu z politické života (rok 62 n. l.) sepisuje Seneca jedno ze svých nejvýznamnějších a nejvyzrálejších děl, celkem 124 etických listů určených jeho příteli a žákovi Luciliovi. Zde je však nutné poznamenat, že Lucilius nebyl jediný, komu byly listy určeny. Již v počátku korespondence, přesněji v jedenadvacátém listu se dozvídáme o tom, že budou uveřejněny ke čtení širší veřejnosti. „To, co mohl slíbit svému příteli Epikúros, slibuji stejně já tobě, Lucilie. Jsem si jist svou oblibou i u potomků a mohu ji rozšířit i na jiná jména, která ve spolku s mým jménem přetrvají“ (Seneca, s.32, 1987).

Předmětem Senecova zájmu jsou především dílčí témata a otázky stoické etiky, které uvádí do praxe. Častým námětem je ctnost, jakožto jediné pravé dobro, dále prvky, které ctnost ohrožují – sláva, rozkoš, hněv. V nemalé míře se věnuje otázce dobra a zla, mudrci, jakožto ideálu stoika a mnohem více oproti svým dalším dílům rozjímá o smrti.

Krom stoické filozofie se zde Seneca snaží vnést i příměsky z jiných filozofických směrů. Příkladem můžou být výroky Epikúra, kterými se především v prvních listech hojně zabývá. Odpověď, proč tomu tak je se nám naskýtá ve třináctém listu, kdy Seneca tvrdí, že se nejedná o výroky Epikúra, nýbrž o obecné vlastnictví (Seneca, s. 20, 1987).

4.8 Senecova stoická filozofie

Hned na úvod je třeba připomenout, že Senecův přínos pro stoickou filozofii nespočívá v budování nových tezí a myšlenek, nýbrž jejich dotváření a rozvíjení. Svou pozornost upíná od logiky a fyziky k praktické stránce filozofie – etice. Ve většině svých děl se tak orientuje na člověka a jeho morálku (Asmus, s. 475, 1986). Mimo jiné je také jediným neostoikem, který se zabývá otázkami přírodní filosofie a teoretické přírodovědy (Machovec, s. 172, 1993).

4.8.1 Logika a fyzika

V pojetí logiky a fyziky se Seneca povětšinou drží učení svých stoických předchůdců. Stejně jako starší stoikové rozlišuje látku (hmotu) a formu (příčinu). Látku

popisuje jako něco, co setrvává v nečinném stavu a má nějaký účel. Forma (příčina) je tvořivý rozum (bůh), který látku přetváří a dává jí onen účel. „Socha měla jednak látku, které se má dostat umělci, jednak umělce, který má dát látce podobu. Tedy u sochy byl látkou kov, příčinou tvůrce. Podobně je tomu u všech věcí“ (Seneca, s. 95-96, 1987). Po vzoru Poseidónia, (který čerpal především od Platóna) si osvojil pojetí duše, jakožto nesmrtelné jemné hmotě, která v sobě mísí prvky vzduchu a ohně a otročí svému tělu (Tvrdý, s.183, 1947). Lidské tělo je pro ducha přítěží a trestem“ (Seneca, s. 98, 1987). Zastává názor, že lidská duše je tělesná, stejně tak i božství. Vše je prostoupeno ohněm, který sestupuje z nebe a poté se do nebe periodicky navrácí. Senecova fyzika se tak dá v podstatě označit za fyziku Hérakleitovu, která pojednává o neutuchajícím ohni (Asmus, s. 476, 1986).

4.8.2 Etika

Jak již bylo dříve nastíněno, Seneca se ve svých dílech zabývá především pevnou morálkou, etickými otázkami a velký důraz klade na jejich praktické využití. Svou filozofii pojímá jako jakýsi návod, jak dosáhnout blaženého života, moudrosti a zároveň i nejvyššího dobra, respektive ctnosti.

Seneca ctnost definuje jako něco, s čím se člověk nerodí, avšak měl by o ni celý svůj život usilovat. Odměnou mu však bude pouze samotná ctnost, jelikož není nic lepšího, sama je tou nejvyšší cenou (Seneca, s. 129, 1999). „Ctnost je něco vysokého, vznešeného a královského, nepřemožitelného a neúnavného...“ (Seneca, s. 191, 1987).

Do protikladu ctnosti staví Seneca lidské neřesti, především rozkoš, ale i slávu. „Rozkoš je cosi nízkého, nepatrného a bezcenného; lidé ji sdílejí s němou tváří; k rozkoši utíkají i tvorové nejmenší a nejopovrženější. Sláva je cosi prázdného, přelétavého a nad vánek nestálějšího“ (Seneca, s. 241, 1987). U lidských neřestí lze pozorovat jisté názorové umírnění oproti starším stoikům. Seneca je úplně neodsuzuje, spíše se snaží poradit a nalézt řešení k jejich odstranění. Příkladem může být právě rozkoš, kterou dělí na „mimořádnou“, taková musí být odstraněna, odložena, či potlačena a rozkoš přirozenou, kterou je nutné uspokojit, aby se jí člověk zbavil (Seneca, s. 34, 1987). Rozkoši oplývají, jak lidé dobří, tak i lidé krajně zlí, důležitost však tkví v tom, jakou cestu si zvolí. Člověk si vždy musí vybrat tu cestu, která je pro něj nejlepší, nikoliv nejjednodušší, jedině tak dosáhne přirozenosti a může žít blažený život, jelikož „žít blaženě a žít ve shodě s přirozeností je totiž jedno a totéž“ (Seneca, s.127, 1999). V otázce přirozenosti a blaženého života se Seneca drží pevně svých stoických předchůdců. Blažený život čili onen cíl, ke kterému všichni směřujeme popisuje

jako stálou a neohroženou duši, zbavenou strachu a touhy, pro kterou je jediným správným dobrem ctnost a jediným zlem nečestnost, vše ostatní je dle něj bezvýznamné (Seneca, s. 123, 1999).

Na cestě k blaženému životu nám však krom rozkoše stojí v cestě i hněv, který Seneca považuje za vůbec tu nejhorší a nejodpornější vášně a věnuje mu tak samostatné filozofické dílo. Hněv popisuje jako typicky lidskou vlastnost, jelikož se rodí v rozumu, který zvířata postrádají (Seneca, s. 16, 1999). Označuje ho za něco nepřirozeného, bezcenného a člověk, který mu propadne je slabý jak duševně, tak tělesně. Nejlepší řešení je dle Senecy hněv potlačit ihned v počátku, avšak pokud se nás již zmocní je třeba jej přemoci rozumem. „Zahladme známky, které jej prozrazují, a držme jej, pokud možno ve skrytu a tajnosti“ (Seneca, s. 90, 1999). Zcela nesouhlasí s Aristotelem, který zastává myšlenku, že hněv je nezbytnou součástí člověka při dobývání a válkách. Seneca namítá, že se již nejedná o hněv, nýbrž o něco, co musí být nazýváno jinak (Seneca, s. 23, 1999).

Stejně jak tomu bylo u starších stoiků i Seneca považuje za ideál mravně dokonalého a moudrého člověka mudrce. Je však nutné poznamenat, že i pro Senecu je to pouhá idea, jelikož jak sám naznačuje, takový jedinec se objevuje jednou za pět set let (Asmus, s. 477, 1986). V pojednání „O blaženém životě“ se nám naskýtá odpověď na otázku, zda se i on sám považuje za mudrce. „Nejsem mudrc, a abych ukojil tvou zlobu, ani jím nebudu. A tak od mne nežádej, abych se vyrovnal nejlepším. Ale přej si, abych byl lepší než špatní. Mně postačí, když každý den uberu něco ze svých neřestí a pokárám své chyby“ (Seneca, s. 138, 1999). Pokud však jedinec tohoto ideálu dosáhne, přičítá mu Seneca jen ty nejvybranější vlastnosti.

Mudrce definuje jako vyrovnaného člověka, který žije svobodný život nezávisle na okolním světě a jediným majetkem je mu ctnost. Nenechává se ovládat nadějí, či strachem, neoddává se rozkoši, i když se s ní často setkává. Ke všemu zaujímá takový postoj, jako lékař k pacientovi (Seneca, s. 214-219 1999). Nermoutí se ani nad smrtí svých blízkých, zachovává svou mysl pevnou a je zcela připraven i na svou vlastní smrt (Seneca, s. 124, 1987).

Právě smrt je tématem, které Seneca ve svých dílech často zmiňuje. „Kdo nechce zemřít, vlastně nechce žít“ (Seneca, s. 49, 1987). „Smrt není zlo. Je to jediná spravedlnost v lidském pokolení“ (Seneca, s. 242, 1987). Z těchto výroků je patrné, že na smrt nahlíží jako na něco, co je nevyhnutelné a není potřeba se jí bát. Lidé se až moc strachují o to, jak a kdy umřou, namísto toho, aby řádně žili. Život nám byl dán s vidinou toho, že jednou zemřeme.

Ten, kdo se smrti bojí je pošetilý, jelikož smrt stejně přijde. Seneca je toho názoru, že bychom se měli bát toho, co je nejisté, neočekávané, s čím v životě nepočítáme. Podotýká však, že ve většině případů se lidé nebojí smrti, ale pouze onoho pomyslení na smrt, jelikož kdyby to byla pouze sama smrt, museli bychom se strachovat neustále (Seneca, s. 50-51, 1987). S touto problematikou souvisí i další výrok „Denně umíráme“ (Seneca, s. 41, 1987). Smrt nepřichází najednou, každý den se vytrácí kus našeho života, který mizí v nenávratnu. Je třeba žít tak, abychom mohli svůj konec uvítat s otevřenou náručí. Člověk by se tedy neměl bát smrti, ale každý den by se na ni měl připravovat (Seneca, s. 90-91 1987).

S tématem smrti úzce souvisí i nahlížení na sebevraždu. Již u starších stoiků jsme se setkali s umírněným postojem, kdy nejen, že sebevraždu do jisté míry schvalovali, ale později se k ní sami uchýlili (Zénón, Kleanthés). I Senecova filozofie se nese v tomto duchu. Sebevraždu chápe jako svobodný čin, ke kterému se jedinec může na základě své vlastní vůle rozhodnout. Není třeba žít z povinnosti, není třeba se trápit chorobou, mučením, či žít v otroctví. Pokud není lidský život naplněn, je zde jiné východisko. Do života jsme vstoupili jedinou cestou, východů se nám naskýtá mnoho. „Líbí-li se ti život, žij; nelíbí-li, máš možnost vrátit se tam, odkud jsi přišel“ (Seneca, s. 106-107, 1987).

I přesto, že se Seneca zdál být pevný ve svém stoickém pojetí filozofie, ani on se nevyvaroval eklekticismu. Často mísil myšlenky stoicismu s jinými filozofickými směry, nejvíc patrný je vliv Platóna, či Aristotela.

5 EPIKTÉTOS

5.1 Život

Epiktétos pocházející z fryžské Hierápole (dnes území Turecka) se narodil okolo roku 50-55 n. l. Již někdy v mládí byl převeden do Říma, kde sloužil jako otrok bývalého otroka Epafrodíta, tajemníka císaře Nerona. Poté, co v Epiktétovi jeho pán rozpoznal určitý druh talentu a nadání, svěřil jej do péče váženého stoického učitele Gaia Musonia Rufa, jehož hlavním předmětem zájmu byly otázky praktické filozofie.

Po smrti svého pána získal Epiktétos svobodu a nějaký čas provozoval řečnictví přímo na ulicích Říma. Setkal se však s neúspěchem, čelil mnoha posměškům, ne-li fyzickým útokům ze stran římského lidu. Příkladem může být jeho tvrzení v „Rozpravách“, kdy podotýká, že „za dnešních časů tato činnost není zrovna bezpečná a zejména ne v Římě“ (Epiktétos, s. 154, 1972).

Roku 94 n. l. bylo císařem Domitianem nařízeno, aby všichni filosofové opustili území Itálie. Epiktétos se odebral do vyhnanství do Nikopole v Epeiru, kde založil svou filosofickou školu a zbytek života trávil vyučováním (McGreal, s. 69, 1999).

5.2 Tvorba

Hlavním předmětem Epiktétova zájmu bylo pořádání přednášek, nikoliv sepisování obsáhlých filosofických spisů a pojednání. Sám nám tedy nezanechal žádné vlastnoručně psané dílo. Jeho učení a myšlenky známe pouze díky Fláviovi Arriánovi z Nikomédie, věrnému žákovi a zapisovateli. Ten jeho výklady sjednotil celkem do osmi knih, z nichž nám do dnešní doby zachovaly pouze čtyři. Jsou to „Rozpravy“ tzv. Diatribai, z nichž Arriános sestavil ještě stručný výtah pod názvem „Rukojet“ Encheiridion, který má sloužit jako příručka.

5.2.1 Rukojet'

V díle „Rukojet“ nám Arriános zprostředkovává Epiktétovy stěžejní myšlenky, rady a úvahy, které jsou posléze mnohem detailněji popsány, rozvíjeny a doplněny zkušenostmi ze života v „Rozpravách“.

První problematikou, kterou se Epiktétos zabývá je rozlišení představ, co je a co není v moci jedince. Jako příklad uvádí samotnou smrt. Smrt je přirozená, a tudíž není v naší moci, není tak třeba se jí zneklidňovat. Podotýká však, že lidé se většinou nebojí smrti jako

takové, nýbrž pouze svých klamných představ a názorů o ní. Zastává tedy myšlenku, že je třeba si udělat správné názory a představy o vnějších věcech, jelikož právě ty nejsou v moci naší vůle a až poté budeme žít šťastný a svobodný život. Správné představy, kterým se Epiktétos v této části věnuje jsou stavebním kamenem stoicismu, jelikož ze správných představ pramení správné zásady a ze správných zásad vznikají správné činy. V této souvislosti Epiktétos namítá, že své představy a názory je třeba kriticky zkoumat a podrobovat přírodním zákonům a pokud zjistíme, že se vztahují k věcem, které nejsou v moci naší vůle stačí je jednoduše přejít a říct „netýkají se mě“. Člověk se poté nebude zneklidňovat a bude žít bez strachu, co by se mohlo stát.

Důležitost klade i na schopnosti člověka, které je třeba přizpůsobit každé situaci. V některých situacích je třeba zachovat skromnost, zdrženlivost, jindy zase vytrvalost. Epiktétos oproti stoikům do jisté míry schvaluje i projevování náznaku lítosti, je však nutné nenechat se strhnout vlastní představou a nelitovat i ve svém nitru. Vše je nutné brát tak, jak to určila příroda. Každý jedinec má svou úlohu a je v jeho přirozenosti ji dostat. „Měj na paměti, že jsi hercem takového dramatu, jaké určí básník“ (Epiktétos, s. 32, 1972). Obecně by měl být člověk umírněný a zdrženlivý, mluvit jen když je to ku prospěchu, smát se, či přísahat jen když to okolnosti vyžadují a zcela se vyvarovat přepychu. Epiktétos tak zastává názor, že věnovat se věcem, které jsou vztaženy k lidskému tělu je projevem duševní slabosti.

V poslední části Rukojeti poskytuje Epiktétos rady především začínajícím filosofům a předkládá hledisko, kterým lze filosofa odlišit od obyčejného člověka. „Stanovisko a znak obyčejného člověka: Nikdy neočekává prospěch nebo škodu od sebe sama, nýbrž jen od vnějších věcí. Stanovisko a znak filosofa: Všechn svůj prospěch i škodu očekává od sebe sama“ (Epiktétos, s. 45-46, 1972).

5.2.2 Rozpravy

Jak již bylo výše nastíněno, „Rozpravy“ jsou mnohem detailněji rozebraná témata z „Rukojeti“. Mnohé myšlenky se opakují, či jsou více rozvíjeny a doplněny o různé příklady ze života. Úvod se nese ve stejném duchu, tedy co je a není v moci naší vůle. V souvislosti s touto úvahou se Epiktétos zaměřuje na božství a rozumovou stránku člověka. Vše, co bylo stvořeno, bylo stvořeno k nějakému účelu, kterého je třeba dostat. Každý nerozumný tvor sice dokáže užívat svých představ, avšak postrádá schopnost uvědomění. Byl tedy bohem určen k užítku druhých. Naopak člověk, bytost propojená s bohy rozumem je určena k

mnohem vyššímu cíli. Epiktétos zastává myšlenku, že člověk nemá být pouhým pozorovatelem, nýbrž i vykladačem božského plánu. Apeluje na život v souladu s rozumem, avšak upozorňuje, že každý má jiný pohled na to, co je rozumné a nerozumné, či dobré a špatné. Proto je nutné svůj rozum zkoumat, podrobovat božím zákonům a k tomu nám má dopomoci vzdělání. Dle Epiktéta spočívá vzdělávání především v přizpůsobování obecných pojmů jednotlivým případům v souladu s přírodou a také rozlišování toho co je a není v naší moci (Epiktétos, s. 102, 1972). Příkladem takového obecného pojmu může být slovní spojení „dobro je prospěšné a žádoucí“. Aplikací a zkoumáním takových pojmů v praxi dojde člověk poznání, získá povědomí o dobru a zlu a zbaví se své nevědomosti o vnějších věcech. Vzdělávání nás nemá přimět, abychom se snažili přirozenost věcí změnit, nýbrž abychom „svou vůli uvedli ve shodu s tím, co se děje“ (Epiktétos, s. 84, 1972). Právě z neznalosti obecných pojmů pramení veškeré zlo.

Dále se Epiktétos zabývá otázkou touhy a vlastnictví. Veškerá touha, které se vydáváme na pospas nás oslabuje a posléze staví do pozice, kdy jsme závislí na ostatních. Ve všech ohledech je třeba být trpělivý, zdrženlivý a nelitovat toho, že se nám nesplnilo to oč jsme usilovali. Pokud si nebudeme cenit žádné z vnějších věcí, budeme vždy za každé situace svobodní. „Neboť svoboda se nezískává splněním touhy, nýbrž odstraněním touhy“ (Epiktétos, s. 309, 1972). Pokud se člověk vydá po této dráze, přenechá vše bohům a sám si ponechá jen svou vůli, dojde ke štěstí. Jediným skutečným vlastnictvím člověka jsou jeho vlastnosti a jeho znaky, které si nese ve své duši (Epiktétos, s. 321, 1972).

V čem spočívá pravá podstata boha? „Rozum, vědění, správné myšlení. Jen zde hledej pravou podstatu dobra“ (Epiktétos, s. 141, 1972). Epiktétos tvrdí, že každý člověk má v sobě část božství, kterému je třeba se za každé situace podrobovat. Člověk je vůdčí část vesmírného celku, nic tedy není podřízeno ve prospěch jednotlivce. Je v lidské přirozenosti jednat ku prospěchu ostatním a ctít své povinnosti a úlohy, které nám byly určeny. Pokud odolá žádostem, vyhne se neklamnosti a zachová si opatrnost v úsudcích, je na dobré cestě stát se řádným a dobrým člověkem (Epiktétos, s. 210, 1972).

„Kdo reptá na věci, které má a které jsou mu dány osudem, je v životě nevědomec; kdo však je ušlechtilé snáší a rozvážně všech příhod užívá, ten si zaslouží, aby byl pokládán za dobrého člověka“ (Epiktétos, s. 359, 1972).

5.3 Epiktétova stoická filosofie

Stejně jako Seneca, tak i Epiktétos se orientuje především na praktickou stránku filozofie – etiku. Význam studiu fyziky přikládá jen skrze poznání okolního světa, díky kterému si může člověk uspořádat vlastní život. Odmítá bezúčelné pěstování logiky, avšak často upozorňuje na její nutnost ve vztahu k etice. Epiktétos tvrdí, že logika je pouze prostředek k dosažení správné povědomosti o mravním a rozumovém chování. Nejdůležitější je však praktická etika, jejichž hlavním cílem je dosažení blaženosti, ctnosti, a tudíž i štěstí a mravní dokonalosti (Epiktétos, s. 17, 1972).

Teoretickou část stoické filosofie čerpá především od starých stoiků, největší vliv na Epiktéta měl zakladatel stoicismu Zénon z Kitia a systematik Chrysippos, na kterého ve svém díle přímo odkazuje. Často se tak setkáváme se slovním spojením „pochopit Chrysippa“, čímž apeluje na užívání a plnění jeho zásad (Epiktétos, s. 369, 1972). Svou pozornost obrací i ke kynikům, kteří celé pojetí stoické etiky značně ovlivnili a velmi si cení Sókrata, jakožto svobodomyšlného filozofa, který se blíží stoickému ideálu mudrce. Otevřeně vystupuje proti Epikúrovské etice rozkoše a odsuzuje akademickou skepsi.

Epiktétova etika je veskrze eudaimonistická. Štěstí je dle něj tou nejvyšší hodnotou. Apeluje na racionalitu člověka, s čímž souvisí uvědomění si, které věci a činnosti jsou v lidské moci a u kterých tomu tak není. „V naší moci je vůle a všechny volní činnosti, ale v naší moci není tělo, části těla, majetek, rodiče, bratři, děti a vlast, slovem, všichni ti, s nimiž jsme ve společenství“ (Epiktétos, s. 102, 1972). Veškeré věci, které nejsou v naší moci označuje za lhostejné, zaleží pouze na těch, které v naší moci jsou, jelikož právě ty určují, zda je jedinec dobrý, či zlý.

Dle Epiktéta jsou si všichni lidé rovnocenní, každý jedinec tak může dosáhnout ctnosti, která vede k úplné svobodě. Je však nutné přijmout rozum jako svého svrchovaného vůdce (žít ve shodě s přírodou) a podřídit se světovému rozumu (logu), který je určujícím činitelem všeho dění (Čechák, s. 186, 1984). Pokud se člověk protiví přírodním zákonům a snaží se věci měnit, nejedná ve shodě se svým rozumem a ctnosti nikdy nedojde.

Epiktétos rozděluje praktickou filozofii na celkem tři samostatné oddíly (nauky) tzv. „topoi“. V prvním oddílu se jedinec naučí zvládat své touhy, zbaví se všech afektů, aby posléze mohl dosáhnout stavu nevášnivosti tzv. „apatheia“, která je základem pro dosažení duševního klidu. Ve druhém oddílu si ucelí své mravní povinnosti ve vztahu k ostatním, ať už je to bůh, společnost, či rodina. Třetí oddíl se vztahuje k předchozím dvěma oddílům. Je to jakási „jistota“, která má v jedinci ucelit nabyté zkušenosti (Epiktétos, s. 210, 1972).

Dle mého názoru se dá Epiktétos považovat za jednoho z nejjednodušších přívrženců stoické filozofie. Žil velice prostě jak je to v souladu s jeho učením. Zbavil se všech vnějších věcí, které nejsou v lidské moci a z pozdních stoiků se nejvíce přiblížil ideálu stoického mudrce.

6 MARCUS AURELIUS ANTONIUS

6.1 Původ a vzdělání

Zástupce pozdní stoy a jeden z nejschopnějších římských císařů, Marcus Aurelius Antonius, se narodil 26. dubna 121 n. l. v Římě v zámožné rodině hispánského původu. Jeho otec Annius Verus byl prétozem a matka Domitia Lucilla, tehdy jedna z nejbohatších žen v Římě.

Po smrti Markova otce se výchovy chopil jeho děd, konzul a prefekt Marcus Annius Verus, který mu zajistil pozornost nejvybranějších řeckých i římských učitelů. Již od mládí projevoval obrovský zájem o vzdělání, pohrdal bohatstvím a blížil se asketickému způsobu života. Jeho učitelé se stali rétoři Markus Kornelius Fronto, Hérodés Attikus, gramatik Alexander a celá řada filozofů, mezi nimiž jsou nejvýznamnější stoikové Katulus, Klaudius Maximus, Apollonios z Chalkidy a Iunius Rustikus, který ho seznámil s dílem Epiktétovým (Marcus Aurelius, s. 18-20, 1948). Díky nim se později zcela oddal stoicismu, kterému zůstal věrným po celý svůj život.

Marcus byl velice pilný žák, projevoval všestranné nadání a zanedlouho si získal přízeň i císaře Hadriana, který se zasloužil o to, aby mu byly postupně svěřovány různé politické úřady a funkce. Roku 138 došlo ke dvojí adopci, Antoninus Pius, budoucí císař byl adoptován Hadrianem, načež musel dostát příkazu a sám adoptovat jak Marka Aurelia, tak i Lucia Vera, budoucího Markova spoluvládce. V témže roce císař Hadrianus umírá a na trůn se tak dostává Antoninus Pius (138–161), který se stává nejdůležitější osobností v životě Marka Aurelia (Hošek, Marek, s. 34-35, 1990).

Zá vlády Antonina Pia se Marcus Aurelius učil způsobům a povinnostem císaře a byl systematicky připravován na převzetí vlády. Během toho období nabývá postupně různých úřadů, stává se konzulem, tribunem a prakticky se podílí na spoluvládě. Jedná se o spoluvládu založenou na důvěře a přátelství, kterou roku 145 n. l. upevňují Markovým sňatkem s císařovou dcerou Faustinou.

Roku 161 n. l. císař Antoninus Pius umírá a římským císařem se stává Marcus Aurelius, k němuž se na jeho žádost jako spoluvládce přidává Lucius Verus, další adoptivní syn Antonina Pia. Sám si však ponechává ve všech záležitostech hlavní slovo a Vera odsouvá do pozadí. Vlády se ujímá s velkými ambicemi a v souladu se stoickým učením projevuje štedrost vůči svým občanům. Využívá značnou část kapitálu, kterou mu přenechal jeho

adoptivní otec, aby zlepšil životní podmínky a veřejný život římskému obyvatelstvu (Raffalt, s. 159, 2001).

6.2 Válečné konflikty

Za vlády Antonina Pia panovaly v římské říši mírové poměry, nevznikala žádná velká povstání a nevedly se žádné slavné bitvy. Vždy, když se naskytla nějaká větší hrozba, využíval Antoninus diplomacii, namísto ozbrojeného konfliktu. Po nástupu Marca Aurelia na trůn se však situace razantně změnila. Postupně musel čelit nájezdům Parthů na Arménii, germánským kmenům Markomanům a Kvádů a jiných barbarů. Současně byl nucen vypořádat s největší morovou epidemií v římských dějinách, která zahubila značnou část obyvatelstva i vojenských sborů. Na válečných taženích se zprvu podílel i Markův spoluvládce Lucius Verus, ten však roku 169 n. l. zemřel při jedné z cest. Marcus se musel s osudy říše vypořádat sám a roku 171 n. l. znovu vyrazil proti Germánům. I přes tíživou hospodářskou situaci a stále trávající mor úspěšně odrazil další nápor barbarů. Mezitím však došlo k povstání v Egyptě, načež následovala vzpoura Avidia Cassia v Sýrii. Obě vzpoury byly úspěšně potlačeny a Marcus byl znovu nucen vydat se do nových bojů proti Markomanům a Kvádům. Jednalo se o poslední Markovo válečné tažení, jelikož krátce po něm zemřel (180 n. l.) ve Vindoboně (uzemí dnešní Vídně), nejspíše na následky moru. Císařského trůnu se chopil jeho syn Commodus, který byl již dříve uzákoněn Markovým spoluvládce (Zámarovský, s. 350-352, 1995).

I přesto, že Marcus Aurelius neměl zpočátku válečné ambice, velitelské schopnosti ani přirozené předpoklady pro vládce, stal se jedním z nejvýznamnějších panovníků a vojevůdců římské říše. Ve všech směrech si zachoval štedrost, spravedlivost a umírněnost, díky čemuž se těšil značné oblibě u širokého spektra občanů. Celý svůj život zůstal věrný stoické filozofii, která mu dopomohla v těžkých situacích a byla mu vždy oporou.

6.3 Pronásledování křesťanů

Křesťanství začalo pronikat do Říma zhruba v druhé polovině prvního století. Již z té doby máme svědectví o prvním pronásledování křesťanů, které odstartoval císař Nero jako následek velkého požáru Říma. I přes to, že křesťanství přímo odporovalo římskému náboženství, jeho vliv na obyvatelstvo postupem času enormně rostl. Lidé v něm nacházeli útěchu a jelikož v té době nebylo jednotné, dokázalo se přizpůsobit nárokům všech společenských tříd římského obyvatelstva. Nejvíce stoupců však získalo křesťanství z řad

židů, kteří byli na území římské říše hojně rozptýleni. Římský stát viděl v křesťanech hrozící nebezpečí, zejména u těch, kteří se k němu otevřeně hlásili na úkor římského náboženství (Zámarovský, s. 342-343, 1995).

Za vlády Marka Aurelia bylo křesťanství do jisté míry tolerováno. Snažil se pokračovat v umírněnosti svého adoptivního otce, a tak mohlo být praktikováno pouze v soukromém sektoru, nikoliv však veřejně. K razantní změně došlo pravděpodobně vinou hospodářské krize a obrovského moru, který byl římským obyvatelstvem přičítán právě křesťanům, kteří svou vírou rozhněvali bohy. Začala vznikat protikřesťanská hnutí, která vyvrcholila v pronásledování křesťanů, nejspíše na popud samotného císaře (Hošek, Marek, s. 258, 1990).

6.4 Tvorba

Marcus Aurelius sepsal za svého života pouze jediné dílo „Hovory k sobě“. Nejedná se však o klasické filozofické pojednání, nýbrž o jakousi směs myšlenek, rad a úvah, kterou si autor pořizoval formou zápisků ve volných chvílích. Značná část díla tak vznikla po nocích ve vojenských táborech během Markomanských válek. Markovy myšlenky, která v díle nalézáme se často opakují a celé dílo postrádá formální strukturu. Lze se tak domnívat, že „Hovory“ nebyly určeny pro veřejnost, spíše sloužily jako terapeutická pomůcka, která měla Markovi poskytnout útěchu a dodat odvalu v těžkých chvílích (McGreal, s. 79, 1999).

6.4.1 Hovory k sobě

Dílo je psané řecky a celkem seskupeno do dvanácti knih. V první knize projevuje Markus vděk a náklonost všem, kteří jej v jeho životě pozitivně ovlivnili. Zároveň se zmiňuje o vlastnostech, kterým se mu od každého z nich dostalo. Vzpomíná na své rodiče a děda, od kterých se mu dostalo dobrosrdečnosti, skromnosti a srdečnosti. Zvláštní pozornost věnuje svým učitelům a vychovatelům, kterým je vděčný za mravní a duševní rozvoj, nabyté vědomosti a správné vedení. Bratrovi Severovi je vděčný za poskytnutí představy o ideální demokratické ústavě, která se zakládá na rovnoprávnosti a spravedlnosti. Největší náklonost však projevuje svému adoptivnímu otci, který mu byl vzorem správného vládce. Marcus vyzdvihuje především jeho umírněnost, správnost úsudků v každodenních situacích a celkově podřízenost své říši. „Odmítal ovace a všelike lichocení, ustavičně bděl nad potřebami říše, omezoval veřejná vydání a dobře snášel i výtky v těchto a podobných

věcech“ (Marcus Aurelius, s. 20, 1948). V závěru první knihy přidává poděkování bohům, díky kterým se mu dostalo tak dobré rodiny, vychovatelů, přátel.

Od druhé knihy začínají opravdové Markovy promluvy k sobě samému, ve kterých řeší různá témata, dotýkající se především stoické etiky. Autor postupně předkládá své filozofické zásady a přesvědčení, ve kterých apeluje na rozum, osudovost, lásku k bližním, zbožnost a život v souladu s přírodou. Právě život v souladu s přírodou a podřízenost bohům se nese v duchu celého díla.

Zastává názor, že lidé jsou od své přirozenosti určeni k součinnosti. V lidské přirozenosti neexistuje nepřátelství. Pokud člověk koná nějaké zlo, vyplývá to pouze z jeho neznalosti. V souvislosti s tímto tvrzením je třeba zbavit se hněvu, projevovat lásku a náklonost ke svým bližním, přijmout svůj osud a podrobit se svému údělu. Údělem každé člověka je zemřít, na smrt je však třeba nahlížet jako na něco nevyhnutelného, co je v souladu s přirozeností, a tedy v souladu s přírodou. K tomu Marcus dodává: „bojí-li se však někdo úkonu přírody, je dětina. Ale smrt je nejenom úkon přírody, nýbrž úkon jí dokonce prospěšný“ (Marcus Aurelius, s. 27, 1948). Je třeba si uvědomit pomíjivost života a podle toho také příslušně jednat a žít. „Jednej, mluv a myslí ustavičně tak, jako by ses už měl rozloučit s životem“ (Marcus Aurelius, s. 26, 1984).

Marcus radí, abychom se nezabývali ostatními, ale svou pozornost obraceli především k sobě a svému nitru. Není třeba za zabývat tím, co konají druzí, jelikož to člověka odvádí od rozumu, tedy své vůdčí části. Bude-li se člověk řídit touto radou, zbaví se veškeré závidosti, zlomyslnosti a uchová si svou mysl jasnou a nezávislou na okolních věcech. „Stůj sám zpříma, nikoliv vzpřimován“ (Marcus Aurelius, s. 32, 1948).

„Také měj na paměti ještě to, že každý prožívá jen přítomnost – tento okamžik“ (Marcus Aurelius, s. 34, 1948). Tímto výrokem se snaží naznačit, že vše, co se událo je ztraceno v nenávratnu a je zcela bezvýznamné. Stejně tak i budoucnost, poté co člověk zemře, tak dříve či později bude zapomenut. Proto je nutné využít přítomnosti k naplnění své podstaty bytí.

„Neustále si představuj vesmír jako jednotnou živou bytost o jediné hmotné podstatě a jediné duši...“ (Marcus Aurelius, s. 45, 1948). Markus přirovnává vesmír k božímu tělu a samotný bůh je mu rozumem a duší celého vesmírného celku. Stejně tak člověk je obdařen rozumem, který je součástí rozumu vesmírného. Vzhledem k tomu je třeba uplatňovat zásadu, že cokoliv není na škodu celku, nemůže být zákonitě na škodu ani jednotlivci. Pokud jedinec dojde k tomu poznání, bude obracet svou snahu především ku prospěchu celku,

nikoliv ke prospěchu sobě samému. „Vesmírný rozum chce společenství bytostí“ (Marcus Aurelius, s. 55, 1948).

Dále radí, abychom ve všech ohledech jednali s pocitem vlídnosti, naplnění a štěstí. Dožaduje-li se někdo pomoci, je třeba vynaložit úsilí, kterého si zasluhuje. Chce-li nám někdo ublížit, jedná se pouze o zdání, jelikož opravdovou škodu můžeme utrpět jen tehdy, pokud si to sami připustíme. „S událostmi, s nimiž tě osud spojil, se hled' srovnat; a lidi, s nimiž tě osud sloučil, miluj, ale opravdově“ (Marcus Aurelius, s. 65, 1948). Stejně tak je to i se strastmi života. Na vše špatné, co se nám v životě přihodilo je třeba odpovídat: „tohle není neštěstí, ba naopak, je štěstí, že to snáším statečně“ (Marcus Aurelius, s. 47, 1948).

Je zcela v souladu s přírodou snažit se přesvědčit druhé o jejich chybách, jestliže to vyžaduje spravedlnost. I kdyby měl člověk jednat proti jejich vůli. Setká-li se však s nátlakem a násilím, není třeba se rmoutit. Důležitost tkví hlavně v odhodlání a úmyslu, který byl správný.

Pokud utrpíš bolest, je třeba si uvědomit, že nijak nepoškozuje tvoji duši, nýbrž pouze mrtvou hmotu, tedy tvé tělo. „U většiny bolestí ti budiž útěchou i výrok Epikurův, že bolest není ani nesnesitelná ani věčná, jestliže si totiž připomeneš její meze a nebudeš-li si ji v duchu zveličovat“ (Marcus Aurelius, s. 77, 1948).

„Vyhlad' domněnky, zadrž chťiče, udus žádosti a rozumu dopřej vlády nad sebou“ (Marcus Aurelius, s. 94, 1948).

Čeho je třeba se neustále držet a mít na paměti? „Jednej, jak tě k tomu vede tvá přirozenost, a snášej, cokoli ti přináší vesmírná příroda“ (Marcus Aurelius, s. 130, 1948).

6.5 Stoická filozofie Marca Aurelia

Marcus Aurelius ve své filozofii přímo navazuje na Epiktéta, přejímá jeho myšlenky a stejně jako on přenáší svoji pozornost od teoretické nauky k praktičnosti. Hlavním zájmem je mu etická a společenská stránka stoicismu. Krom Epiktéta je u Marka patrný vliv i středních stoiků a jejich tendence na Platónův idealismus (Asmus, s. 482, 1986).

Filozofii považuje za zcela nezbytnou pro život, jelikož na člověka působí terapeuticky, pomáhá mu vypořádat se se strastmi života, učí trpělivosti a je základem k dosažení duševního klidu. Pro Marka je filozofie učitelkou všech ctností. „A také k filozofii se vracej nikoliv jako chlapec k přísnému učiteli, nýbrž jako lidé churavých očí k mycí houbě nebo k jinému prostředku a jiní nemocní k náplasti nebo léčení nebo k léčení vodou“ (Marcus Aurelius, s. 51, 1948).

Zcela v souladu se stoickou etikou neustále zdůrazňuje život ve shodě s přírodou, který jako jediný může člověku přinést blaženost. Život ve shodě s přírodou však ukládá člověku jakožto rozumové bytosti také povinnost žít v souladu se svým rozumem. Individuální rozum člověka je poté součástí rozumu světového (božského) tzv. „Logu“, který řídí světové dění. Z toho vyplývá, že každý člověk má v sobě část božství a společně tak tvoří jeden celek tzv. organismus. Úkolem každého rozumného jedince je podřídít se tomuto vesmírnému celku a napomáhat mu svou vlastní činností k onomu cíli. „Co neprospívá roji, neprospívá ani včele“ (Marcus Aurelius, s. 68, 1948). Vzhledem k této myšlence se Markus přiklání k pantheismu.

V jeho filozofii se stejně jako u Epiktéta a ostatních stoiků setkáváme s determinismem světového dění. Uznává, že veškeré dění je od věčnosti stejnotvárné a v určitých obdobích se opakuje.

Zastává názor, že je třeba podřídít se osudu a nesnažit se ho nijak odvrátit. „Z vlastní vůle se podrob Sudičce a ponech jí, aby spředla tvou životní niť s jakýmikoli věcmi se jí zlíbí“ (Marcus Aurelius, s. 44, 1948). Veškeré dění probíhá tak, jak má probíhat a člověk s tím nic nezmuže. Pokud si to člověk uvědomí, tak je na dobré cestě stát se šťastným a svobodným. V Markově pojetí má však svoboda zcela jiný význam. Svobodného člověka charakterizuje jako jedince, který na všechny události reaguje rozumem, nikoliv emocemi, přijímá vše, co se stane jako součást vesmírného (světového) řádu, kterému je zcela podřízen (McGreal, s. 79, 1999). Na cestě ke svobodě je tak dle Marka nutné vypěstovat si lhostejnost k vnějším věcem, pohrdat osudem a následovat pouze ctnost a její projevy (Marcus Aurelius, s. 113, 1948).

Celkově je člověku uložena povinnost žít v souladu se svou přirozeností, jednat spravedlivě a shovívavě ke svému okolí, projevovat lásku a náklonnost a ničím se v životě neznepokojoval. Dále Markus apeluje na upřímnost a zbožnost. „Miluj lidské pokolení a následuj boha“ (Marcus Aurelius, s. 73, 1948).

Častým tématem, kterému se Markus ve svém díle věnuje je pojetí smrti a nesmrtelnosti duše. Zde se zdá být věrný stoické etice a na smrt nazírá jako na něco, co je veskrze přirozené, nezbytné a čeho není nutno se obávat. Stejně tak přijímá i stoickou teorii nesmrtelnosti, kdy často mluví o „věčném návratu“. Odchytku od stoického smyšlení lze nalézt v jeho pojetí sebevraždy. Zastává myšlenku, že člověk by neměl lpět na životě, ale ani z něho utíkat. Sebevraždu označuje za zcela zbabělý čin, který není v souladu s rozumem

a může se jí tak dopustit pouze člověk neznalý smyslu života. Jediný případ, kdy lze tento čin do jisté míry připustit je tehdy, pokud již člověk nemůže dále sloužit ctnosti.

7 VYUŽITÍ TÉMATU VE VÝUCE OBČANSKÉ VÝCHOVY A ZÁKLADŮ SPOLEČENSKÝCH VĚD

Myšlenkové východiska a mravní zásady, které Stoicismus nabízí se dají ve školství uplatnit v mnoha směrech. Je však nutné respektovat rámcový vzdělávací program, který normativně vymezuje témata, kterým by se měli žáci v průběhu daného roku věnovat.

Na druhém stupni základní školy lze v rámci vzdělávacího oboru Občanská výchova žákům přiblížit jeden z nejvýznamnějších filozofických směrů helenistického období a seznámit je s jeho předními zástupci. Získají tak jedinečnou možnost seznámit myšlenkami Senecy, Epiktéta a Marca Aurelia, které je možné zakomponovat do učiva s názvem „zásady lidského soužití“, ve kterém jsou nejčastěji probíranými tématy morálka, mravnost a svoboda. Myšlenky předních stoických zástupců lze využít jako příklad zmíněných okruhů a rozšířit tak jejich obzory ve vztahu k minulosti.

Dle mého názoru je důležité, aby žáci získali předobraz toho, jak tomu bylo v minulosti a měli tak jistý druh porovnání k dnešnímu pojetí zmíněné problematiky, který jim může pomoci při osobním rozvoji. Je však nutné mít na paměti, že stoická filozofie je pro učivo základní školy poměrně náročná, proto je nutné orientovat se pouze na nezákladnější myšlenky, které je třeba vysvětlit a uvést nejlépe na praktických příkladech.

Jinak tomu je na gymnáziích, kde je Občanská výchova koncipována zcela odlišně a na mnohem vyšší úrovni. Nabízí se tak mnohem větší příležitost zakomponovat do učiva téma stoické filozofie.

Součástí rámcového vzdělávacího programu pro gymnázia je úvod do filozofie a religionistiky, ve kterém se žáci seznamují se základními filozofickými směry, různými filozofickými otázkami a celkově dějinami filozofie. Naskýtá se tedy možnost mnohem detailněji žáky obohatit o východiska, myšlenky a zástupce stoicismu.

Lze využít celou škálu výukových metod, příkladem může být brainstorming, při kterém mají žáci za úkol vymyslet co nejvíce nápadů na určité téma. Na výběr jsou nejrůznější pojmy stoické filozofie, může se jednat o stoický klid, svobodu, ctnost či mudrce. Jako další vhodnou metodu je možné využít řízenou diskusi vedenou pedagogem, který společně se svými žáky řeší nejrůznější morální a etické otázky dotýkající se stoické filozofie. Cílem diskuze by bylo poukázat na morální hodnoty jedince, vyvinout snahu na užítí rozumu a celkově porovnat chování tehdejší doby oproti dnešku.

Stoická etika a její zásady jsou i v dnešní době poměrně aktuální a lze je využít nejen ve výuce, ale i ve vztahu žák a učitel. Profese pedagoga je mnohdy značně stresující a

celkově psychicky náročná. Proto je nutné zvládat svou profesi a různé problémy s tím související s tzv. stoickým klidem. V praxi to znamená jednat uváženě, nepoddávat se svým emocím, nepřenášet své osobní problémy na žáky a celkově být připraven na každou situaci, která může ve školství nastat.

Jednou ze čtyř základních ctností, které stoikové rozlišovali je i spravedlnost. Je zcela zřejmé, že i tato zásada zaujímá v pedagogické profesi náležité místo. Spravedlnost kantora je klíčová pro udržení morálky ve třídě a vyžaduje se za všech okolností. Pokud by tomu tak nebylo, docházelo by ke značnému narušení spolupráce mezi žáky a učitelem.

Ve školním prostředí se běžně setkáváme s celou řadou negativních emocí, které působí nepříznivě na žáka a jeho okolí. V souvislosti s touto problematikou lze zmínit Lucia Annaea Senecu, který se ve svých dílech často podílel na terapeutických cvičeních. Příkladem může být jeho pojednání „O hněvu“, ve kterém předkládá své myšlenky a zásady na zmíněné téma. Dle mého názoru se i v dnešní době dají některé Senecovy myšlenky uplatnit v praxi a mohou tak poskytnout kantorům značnou inspiraci, jak se s agresí a celkově negativními emocemi žáků vypořádat.

ZÁVĚR

V závěru bakalářské práce bych chtěl poukázat na cíle, které jsem si hned v úvodu práce stanovil. Cílem mé práce bylo poskytnout informace a interpretovat myšlenky hlavních stoických zástupců, vysvětlit základní pojmy, kterými se stoikové zabývali v rámci člověka a společnosti a uvést praktické využití stoických poznatků v rámci výuky občanské výchovy a společenských věd.

Vzhledem ke stanoveným cílům jsem se v první části pokusil nastínit charakteristiku stoické filozofie včetně základních pojmů, se kterými stoikové pracují a tím uvést čtenáře do dané problematiky. Dále jsem se věnoval rozdělení stoické filozofie do třech vývojových etap, a to především z důvodu, že jednotlivé teze a myšlenky stoiků nebyli zcela jednotné, nýbrž se v průběhu času formovaly a přetvářely. Značnou část své práce jsem věnoval pozdním stoikům. Snažil jsem se přiblížit jejich život, dílo a myšlenková východiska, které jsem doplnil o četné výňatky z jejich děl pro lepší pochopení problematiky. Poslední část své bakalářské práce jsem věnoval využití tématu na základních a středních školách.

Stoicismus byl jedním z nejvlivnějších směrů helenistického období, a i dnes se díla stoických autorů číší značné oblibě a jsou hojně vyhledávána. Prostřednictvím jejich děl jsem se dozvěděl mnoho zajímavých a přínosných myšlenek, a tak mohou s jistotou potvrdit jejich aktuálnost v dnešní době, s čímž souvisí nejen jejich využití ve výuce, nýbrž i v praktickém životě.

V návaznosti na předchozí kapitolu bych rád uvedl myšlenku Marka Aurelia, která je dle mého názoru uplatnitelná i v současnosti. „Proviní-li se někdo na tobě, ihned přemýšlej o tom, jaké měl představy o dobru nebo zlu, když se provinil; neboť jakmile to vyzkoumáš, budeš ho litovat a nebudeš se ani divit ani hněvat. Buď to totiž také sám stále ještě pokládáš za dobro totéž co on, nebo něco jiného podobného; musíš mu tedy odpustit. Pakli už nepokládáš takové věci za dobro a zlo, tím spíše budeš shovívavý k chybuujícímu (Marcus Aurelius, s. 72, 1948).

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. ASMUS, Valentin Ferdinandovič. *Antická filozofie*. Praha: Svoboda, 1986. Členská knihovna (Svoboda).
2. CONTE, Gian Biagio. *Dějiny římské literatury*. Přeložil Dagmar BARTOŇKOVÁ. Praha: KLP, 2003. ISBN 80-85917-87-4.
3. DE CRESCENZO, Luciano. *Příběhy řecké filozofie: Sokrates a ti druzí*. Přeložil Iva PAPÍRNÍKOVÁ. Praha: Dokořán, 2004. ISBN 80-86569-66-7.
4. EPIKTÉTOS. *Rukojeť: Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1972. Antická knihovna (Svoboda).
5. FUHRMANN, Manfred. *Seneca a císař Nero: biografie*. Přeložil Milan VÁŇA. Jinočany: H & H, 2002. ISBN 80-86022-77-3.
6. HOŠEK, Radislav a Václav MAREK. *Řím Marka Aurelia*. Praha: Mladá fronta, 1990. Obrazy ze života doby.
7. LAERTIOS, Diogenés. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. Praha: Československá akademie věd, 1964. Filosofická knihovna (Nakladatelství Československé akademie věd).
8. LONG, A. A. *Hellénistická filozofie: stoikové, epikurejci, skeptikové*. Praha: OIKOYMENH, 2003. Dějiny filozofie (OIKOYMENH). ISBN 80-7298-077-7.
9. MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filozofie*. Jinočany: H & H, 1993. ISBN 80-85467-62-3.
10. MARCUS AURELIUS, Antoninus. *Hovory k sobě: Deník římského císaře*. Praha: Toužimský a Moravec, 1948. Kořeny (Toužimský a Moravec).
11. MCGREAL, Ian Philip. *Velké postavy západního myšlení: slovník myslitelů*. V čes. jaz. vyd. 2. Praha: Prostor, 1999. Obzor (Prostor). ISBN 80-7260-002-8.
12. RÁDL, Emanuel. *Dějiny filozofie*. Olomouc: Votobia, 1998. Velká řada (Votobia). ISBN 80-7220-063-1.
13. RICKEN, Friedo. *Antická filozofie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999. Dějiny filozofie (Nakladatelství Olomouc). ISBN 80-7182-092-X.
14. RIST, John M. *Stoická filozofie*. Praha: Oikoymenh, 1998. Oikúmen

15. SENECA. *Faidra*. Přeložil Eva STEHLÍKOVÁ. Praha: Artur, 2011. D (Artur). ISBN 978-80-87128-58-9.
16. SENECA. *O duševním klidu*. Přeložil Václav BAHNÍK. Praha: Odeon, 1999. Antická knihovna (Odeon). ISBN 80-207-1020-5.
17. SENECA. *Útěchy*. Přeložil Václav BAHNÍK. Praha: Odeon, 1977.
18. SENECA. *Výbor z listů Luciliovi*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1987. Antická knihovna (Svoboda).
19. TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: (od Thaléta k Rousseauovi)*. 2., rozš. vyd. Praha: Paseka, 1999. ISBN 80-7185-243-0.
20. TVRDÝ, Josef. *Průvodce dějinami evropské filosofie*. 2. vyd. Brno: Komenium, 1947. Pedagogické studium (Komenium).
21. ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Dějiny psané Římem*. 3. dopl. vyd., 1. vyd. v ČS. Ilustroval Otakar POK. Praha: Český spisovatel, 1995. ISBN 80-202-0560-8.
22. *Zlomky starých stoiků*. Přeložil Miloslav OKÁL. Bratislava: Pravda, 1984. Filozofické odkazy.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

1. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělání* [online]. Praha: MŠMT, 2017 [cit. 2020-07-07]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/43792/>
2. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia* [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007 [cit. 2020-07-07]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/file/159>

ANOTACE

Jméno a příjmení:	David Pavelka
Katedra:	Katedra společenských věd, PdF UP Olomouc
Vedoucí práce:	PhDr. Petr Zima, Ph.D.
Rok obhajoby:	2020

Název práce:	K některým problémům filozofie člověka a společnosti ve stoicismu
Název v angličtině:	Problems Regarding Philosophy of Man and Society in Stoicism
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá některými problémy filozofie člověka a společnosti ve stoicismu. Začátek práce charakterizuje stoicismus a jeho filozofii. V následující části je popsáno rozdělení do třech vývojových období. V dalších třech kapitolách je popsán život, dílo a filozofie třech nejvýznamnějších stoických zástupců. Závěrečná část se zabývá využitelností stoických myšlenek ve výuce občanské výchovy a společenských věd.
Klíčová slova:	Stoicismus, filozofie, etika, ctnost, člověk, společnost
Anotace v angličtině:	The bachelor thesis focuses on a set of problems in the philosophy of human beings and society in stoicism. The beginning of the thesis describes stoicism and the philosophy behind it. The next chapter describes its division into three development periods. The following three chapters describe the life, work, and philosophy of the three most important stoic representatives. The final part examines the usability of stoic ideas in the teaching of civic education and social science.
Klíčová slova v angličtině:	Stoicism, philosophy, ethics, virtue, human, society
Přílohy vázané	Bez příloh.
Rozsah práce:	50 stran
Jazyk práce:	Český jazyk